

LA POSTCULTURA - A PARTIR DE GEORGE STEINER

François RASTIER

(Traducció d'Arnau Pons)¹

SUMARI:

1. L'insospitable àugur
2. Postcultura i apocalíptic
 - 2.1. Les argúcies apocalíptiques
 - 2.2. Ètica i cultura

Després d'un silenci relatiu, força llarg, els mitjans culturals i artístics s'han apoderat de l'extermini per fer-ne un tema estètic a més de polític. Ara bé, tota una sèrie de discursos confusos i de dobles llenguatges es van descabdellant avui dia en el context d'una situació marcada de manera diversa per la revifalla d'un antisemitisme que travessa tot l'espectre polític, per un reviscolament concomitant dels somnis identitaris i per filosofies polítiques de l'estat d'excepció.

Per tal de sospesar aquestes qüestions, dedicarem una part important d'aquest estudi a fer una relectura de George Steiner, vist que aquest autor sintetitza unes ambigüitats que són il·luminadores i que fins ara, però, han passat àmpliament desapercebudes.

1. L'insospitable àugur

Present tant a la ràdio com a la premsa cultural, George Steiner s'ha fet inevitable: homenatges, «Chevalier de la Légion d'honneur», càtedres prestigioses; guardonat el 1997 amb el «Jewish Quarterly Literary Prize for Non-Fiction» i el 2001 amb el «Premio Príncipe de Asturias de Comunicación y Humanidades», amb 17.000 entrades al Google... Per als mitjans, representa avui dia l'encarnació de la Cultura. Tothom sap que Steiner pertany «a aquella família de ments privilegiades i cosmopolites que van forjar la reputació de l'Europa del Renaixement o de l'Europa de les Llums: Erasme, per exemple, Leibnitz o Montesquieu».² Quan el 2003 li va atorgar el Premi Ludwig-Boerne, el ministre alemany Joschka Fischer va afirmar: «És un mestre de la paraula i una de les poques figures del nostre temps que té un saber universal de l'època actual».

Sembla que aquesta unanimitat no tingui límits: el *Cahier de l'Herne* dedicat a Steiner (2003) recull les contribucions d'un poeta premiat i professor del Collège de France, d'un teòleg dominicà, del director d'una revista catòlica, d'un professor de la Universitat Hebrea de Jerusalem, entre d'altres, però també de dos pamfletaris antisemites introduïts pel mateix

¹ Una primera versió d'aquest article va ser publicada a la revista *L'Espill* (València, segona època, nº 17, tardor 2004, pp. 32-55). Tot i que es diu que el text és encara inèdit en francès, de fet ja no ho era quan va sortir en català: la revista va decidir no introduir els últims canvis de l'autor i tanmateix va trigar deu mesos a publicar l'article (és a dir, va refusar-ne l'exclusiva). Pel que fa a les citacions de Steiner, i a falta de l'original anglès, he optat per traduir-les a partir de les edicions disponibles, quan calia; a causa de les variacions entre traduccions, facilito en nota les citacions corresponents de les edicions francesa, castellana o catalana, juntament amb els números de pàgina. S'ha de tenir en compte que François Rastier de vegades afegeix comentaris a aquestes notes al peu, per tant el lector farà bé de mirar-se-les amb cura. [N. del t.]

² Bruno de Cessole, prefaci a *Entretiens* amb George Steiner, París, BPI, 1994, p. 1.

Steiner, Pierre Boutang i Lucien Rebatet.³ Més val no esbrinar quin d'ells hi surt guanyant amb uns veïns tan irènics.

Llegir la lectura.— A *Nostàlgia de l'Absolut*,⁴ George Steiner no es defineix com un professor o un assagista, sinó com «un mestre del llegir».⁵ Anem a veure, per exemple, com llegeix Homer, ja que ha patrocinat la gran exposició sobre Homer de la tardor del 2004 a l'École Nationale des Beaux-Arts.

A “Homer i els erudits” (*Llenguatge i silenci*), Steiner admira una *Iliada* guerrera: «Fins i tot enmig del carnatge, la vida es troba en el seu punt àlgid, i bateja i rugeix amb salvatge alegria. Homer sap i proclama que hi ha alguna cosa en l'home que estima la guerra, i que s'espanta menys pels horrors del combat que per l'interminable enuig de la llar».⁶

Davant d'aquests virils carnatges, com és de suposar *L'Odissea* té un aspecte ben tou. Atena i Ulisses «comercien i regategen com baratadors de Damasc i miren d'estafar-se tant com poden amb autèntica voluntat de lladronici».⁷ «Aqueix perfum» —que flaira el nostre mestre del llegir— «ve d'Orient».⁸ A més: «Almenys dos cops, els vents que

³ Boutang, que és presentat a *Les Logocrates* com «un dels últims sobrevivents del feixisme francès, un personatge notabilíssim», és co-autor d'un recull de converses amb Steiner; tot i haver estat indultat, Rebatet va ser condemnat a mort després de l'Alliberament a causa de les seves crides a l'assassinat i denúncies, en particular a *Je suis partout*. Curiosament absents de l'índex d'autors, aquests dos col·laboradors de Steiner —en més d'un sentit— es troben en el sumari a les pàgines 89-99 i 101-108. Per afegitó, esmentem la presència de Juan Asensio, autor del primer assaig publicat en francès sobre Steiner i d'altra banda col·laborador de la web d'extrema dreta *Subversiv.com*. Hi trobarem, concretament, articles sobre Dantec, de qui defensa les cartes de suport al grup *Bloc Identitaire* i les declaracions sobre l'esquerranisme extrem de Le Pen, tot agafant-se als vincles entre Steiner, Rebatet i Boutang (*Dantec devant les cochons*, gener 2004, nota 4). Heus aquí un fragment de la seva defensa: «fixeu-vos en l'extrema habilitat amb què salten les paparres periodístiques i com s'arrapen al seu gos, ben decidides a fer-lo dinyar inoculant-li la seva gonorrea verborreica; aquests paràsits estan inflats d'un suc que fa que el Sargàs de l'entrecreix d'una puta taiwanesa sembli més refrescant que una font d'alta muntanya» (consultat el 28-4-04), aquest és l'estil brillant del principal comentador de Steiner a França.

⁴ *Nostalgia for the Absolute*, 1974 (*Nostalgie de l'Absolu*. Traduction Pierre-Emmanuel Dauzat. UGE, París, 2003. / *Nostalgia del Absoluto*. Traducción de María Tabuyo y Agustín López. Ediciones Siruela, Madrid, 2001.)

⁵ *Nostalgie de l'absolu*, trad. francesa p. 4. Es tracta de la presentació (no signada) de l'autor, en què l'expressió «mestre del llegir» és de fet una autodefinició: «George Steiner no es defineix ell mateix ni com a crític, ni com a escriptor o universitari, sinó com un “mestre del llegir”». Aquesta nota no apareix en la traducció castellana de Siruela.

⁶ «Hasta en medio de la carnicería se encuentra la vida en su pleamar y bate y ruge con alborozo salvaje. Homero sabe y proclama que en el hombre hay algo que ama la guerra, que teme menos los horrores del combate que el aburrimiento» (p. 184) / «Même au milieu des carnages, on sent la pulsation de la vie et sa gaieté sauvage. Homère sait et proclame que quelque chose dans l'homme aime la guerre, craint moins les horreurs des combats que l'interminable ennui du foyer» (p. 219). Vegeu també la definició que Steiner fa de la guerra a *Nostàlgia de l'absolut*: «un mecanisme d'equilibri essencial que ens manté en un estat dinàmic de salut» («un mécanisme d'équilibration essentiel pour nous maintenir dans un état de santé dynamique», p. 83). Per altra banda, aquesta lectura «dòrica» de *La Iliada* és força discutible. James Redfield assenyala especialment: «*La Iliada* és un poema guerrer que no celebra la guerra [...] la guerra no es valoritza com a tal [...] La passió pel combat en grec homèric es diu *Iussa*. És un estat de follia furiosa durant la qual el guerrer es torna invencible, però al mateix temps perd la seva humanitat» (“La guerre et le héros dans le monde classique”, *Europe*, 2001, n° 865, pp. 172-192; quant a la citació, pp. 175-176).

⁷ «Comercian y regatean como cambalacheros de Damasco y procuran estafarse lo que pueden con verdadera voluntad de latrocinio» (p. 187) / «Marchandent comme des camelots dans les rues de Damas, chacun essayant de rouler l'autre» (p. 214). Vegeu també l'«utilitarisme mercantil» d'Ulisses a *Errata* (Proa. Traducció d'Albert Mestres, p. 90).

⁸ «Pues lo que no se deja de apreciar en la *Odisea* es su regusto oriental» (p. 186) i també: «El sabor es oriental» (p. 188) / «Ce parfum-là vient de l'Orient» (p. 215).

empenyen Ulisses bufen d'Aràbia. Quan es troba amb Nausica, sembla que vingui directament de *Les mil i una nits*.⁹ El mateix Victor Bérard «ha defensat» una *Odissea* fenícia¹⁰ i «és segur que s'hi poden trobar [...] ecos dels antics mites africans i asiàtics».¹¹

Si l'Ulisses de Steiner no és explícitament jueu, tot i que amb «una intuïció característica» Joyce ha «transformat el seu Ulisses en jueu»,¹² no hi ha cap mena de dubte que és oriental: ¿que no té «la pell colrada»¹³ i «la mirada perduda i irònica», que contrasta amb els «ulls lluents i antics» de *La Ilíada*?¹⁴ ¿Li podem tenir confiança, doncs? «Els personatges de *La Ilíada* són d'una simpleza riquíssima i es mouen a la llum del dia, mentre que l'heroi de *L'Odissea* és fugisser com el foc».¹⁵ Per altra banda, com que hi ha «alguna cosa en l'home que estima la guerra», Ulisses es fa passar per boig per evitar-la. ¿És doncs un home, un home de debò, com els herois de *La Ilíada*?

La Ilíada sembla que tingui realment un caràcter germànic o nòrdic que justifica l'expressió «la saga de Troia».¹⁶ La seva factura és molt superior a la de *L'Odissea*: «L'epopeia guerrera està esculpida en grans i sòlids blocs de granit», mentre que «la història del llarg viatge de retorn és un hàbil teixit d'argúcies»,¹⁷ és a dir, una obra femenina. En aquesta història llangorosa, «ja no trobem les antigues fogueres de l'estil heroic, i la simplicitat vigorosa de la vida al voltant de Troia ha claudicat davant totes les ironies, davant totes les complicacions».¹⁸

Aleshores, *La Ilíada* —una epopeia bèl·lica de francs guerrers d'ulls clars— és recomanada a causa d'una factura granítica i de l'estil heroic d'una saga, mentre que *L'Odissea* —la història d'un baratador oriental de pell fosca i de mirada fugissera— no és més que un teixit d'artificioses complicacions, com «un conte de fades oriental».¹⁹

Així doncs, trobem, hàbilment disseminades en unes quantes pàgines amb els tics de la insinuació, totes les carrinclonades racials de la literatura típica d'un Rebatet —per a qui

⁹ «Por dos veces por lo menos, los vientos que conducen a Odiseo soplan de Arabia. Cuando llega hasta Nausicaa parece proceder de *Las Mil y Una Noches*» (p. 187) / «Par deux fois au moins, les vents qui poussent Ulysse viennent d'Arabie. Quand il rencontre Nausicaa, il semble venir tout droit des *Mille et une nuits*» (p. 213).

¹⁰ Vegeu p. 215 (trad. francesa); p. 188 (trad. castellana).

¹¹ «Y que hay ecos de antiguos mitos africanos y asiáticos [...] es casi cierto» (p. 186) / «Il est certain qu'on y retrouve [...] des échos de mythes africains et asiatiques» (p. 212).

¹² «y Joyce, con característica perspicacia, hizo de su Ulises un judío» (p. 188) / Par «une intuition caractéristique» Joyce ait «fait de son Ulysse un juif» (p. 215).

¹³ «Odiseo está tostado por el sol» (p. 189) / «le teint très mat» (p. 214).

¹⁴ «A los “resplandecientes ojos antiguos” de la *Ilíada*, Odiseo opone una mirada irónica y vagabunda» (p. 185).

¹⁵ «Los personajes de la *Ilíada* son de una simplicidad riquísima y se mueven a la luz del día. El héroe de la *Odisea* es esquivo como el fuego» (p. 187) / «Les personnages de l'*Iliade* sont d'une simplicité pleine de résonances et ils évoluent dans une lumière franche, alors que le héros de l'*Odyssee* est aussi fuyant que le feu» (p. 213).

¹⁶ «la saga de Troie» (p. 217) — «la leyenda troyana» (p. 192).

¹⁷ «La guerra épica ha quedado cortada en grandes y sólidos bloques; la historia del largo viaje al hogar es un telar de artimañas» (p. 185) / «L'épopée guerrière est sculptée dans de grands et solides blocs de granit; l'histoire du long voyage de retour est un habile tissage» (p. 211).

¹⁸ «Las antiguas piras de lo heroico se han convertido en rescoldo y la simplicidad muscular de la vida que rodeaba Troya ha claudicado ante los modales de la ironía y las complicaciones» (*ibid.*) / «On ne retrouve plus les anciennes flambées du style héroïque, et la simplicité vigoureuse de la vie autour de Troie a fait place à toutes les ironies, à toutes les complications» (*ibid.*).

¹⁹ «un cuento de hadas oriental» (p. 187) / «un conte de fées oriental» (p. 213). El mateix paral·lel antitètic el trobem un altre cop a “Homer en anglès” (*De la Bible à Kafka*, Hachette, París, 2002) en què precisa les connotacions sexuals: «a tota la Il·líada irradia una visió idealitzada però ferma de la masculinitat, un ordre de valors i de reconeixements mutus radicalment virils» (p. 175). Com a contrast, «l'Odissea apareix com un tany inspirat, una redacció tardana, marcada pel folklore mediterrani i uns tocs de *pathos* en què fins i tot els primers traductors i exègetes han intuït una fibra quasi “femenina”» (p. 188).

Steiner no amaga la seva admiració.²⁰ Enmig de tot aquest *pathos*, no es fa ni una sola consideració literària o lingüística: una obsessió que no ens ensenya res d'Homer, però que ens diu molt de Steiner.

Les ciències i la filosofia són objecte del mateix tipus de lectura magistral. És prou sabut que els conceptes de «teoria jueva» i de «ciència jueva» van servir de justificació per cremar llibres i perseguir o assassinar els seus autors. Es tracta de nocions o etiquetes racials, que no tenen res a veure amb el judaisme ni amb la seva tradició. Per exemple, el pensament de Lévi-Strauss mai no fa cap referència al judaisme i, per altra banda, tampoc depèn de cap tradició religiosa: no hi ha doncs cap motiu per qualificar aquest pensament de jueu, tret que es vulgui fer servir d'entrada un raonament antisemita.

Però des del moment en què es caracteritza un pensament, una obra científica o literària a partir de la judeïtat del seu autor, se suposa implícitament que és fruit d'una determinació «ètnica» —aquesta és la paraula que fa servir Steiner per a Marx, Freud i Lévi-Strauss. Entre les seves obres hi hauria un «lligam genètic»²¹ (*Nostàlgia de l'Absolut*) que no és pas el de les teories sinó el dels autors; uns «aspectes jueus específics».²² Per tant, després del «pensament jueu» de Marx, vindria la «sensibilitat jueva» de Freud.²³ Quant a Lévi-Strauss, segons Steiner «té el sentiment obsessiu de la retribució»²⁴ i, talment un nou Isaïes, hauria «format una visió profètica de caràcter apocalíptic tan venjativa, tan persuasiva, com cap altra de les concebudes d'ençà de l'*Apocalipsi* [de Joan] i del pànic mil·lenarista del segle X»²⁵ (aquest estirabot, per a qualsevol que hagi llegit Lévi-Strauss, no necessita cap comentari).²⁶

²⁰ Les tornem a trobar en Jean-Marie Le Pen —ell també, de vegades, un *Kulturkritik*—, quan oposa per exemple a «l'aldarull dels exotismes de pacotilla» el «pean altiu i clar dels combats antics».

²¹ «un "lazo genético"» (p. 82) / «un "lien génétique"» (p. 55).

²² *Nostalgia del Absoluto*, p. 83 (trad. francesa, p. 57). Vegeu també pp. 125-127 de la traducció castellana (o p. 85 i ss. de la francesa): «Permítaseme una hipótesis, y les pido que subrayen la palabra "hipótesis" con tres líneas rojas por lo menos. *Supongamos* que la conjetura de ciertos científicos es correcta: que el entorno, por muy excelente que sea, por muy cuidadosamente tratado que esté, es responsable de algo así como el 20% o menos de la dotación y las posibilidades futuras de los seres humanos, y que el 80% o más de lo que *somos*, está programado genéticamente y es herencia racial. *Supongamos* que esto fuera cierto. ¿Qué debemos hacer con este tipo de conocimiento? [...] (Éstas no son sugerencias periodísticas. Están siendo planteadas ahora mismo por científicos, sociólogos y académicos muy serios, muy humanos y profundamente preocupados.) [...] Repito que todo esto no es un problema imaginario. Está sobre nosotros exactamente ahora». Nota del traductor: L'ambivalència de Steiner és clara. Subratlla amb vermell una hipòtesi i tot seguit emfatitza el seu caràcter no-imaginari. El que compta és anar introduint hipòtesis, amb tota mena de precaucions, per llavors exposar-les com a veritats indiscutibles.

²³ *Ibid.* El llenguatge que Steiner utilitza per a Freud no és gens nou. De la mateixa manera que Kurt Wais, poetòleg nazi, li retreia a Proust unes comparacions «que ell interpreta amb la hiper-intel·ligència d'un talmudista», George Steiner li retreu a Freud la «intel·lectualitat implacable» de l'«intèrpret de textos», «en el sentit rabínic del terme» (*Nostalgia del Absoluto*, p. 84; trad. francesa, p. 57). La blanc dels atacs és una variable: el topos pejoratiu es pot aplicar a qualsevol intel·lectual: des del moment que és jueu, se'l considera un talmudista potencial. A la ressenya de l'obra de teatre basada en *The Portage to San Cristobal of A.H.* [*El traginament a San Cristobal d'A.H.*], el diari del *National Front* anomenava *talmudists* els adversaris de Steiner.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ «Lévi-Strauss se ha estado haciendo eco de una visión profética de carácter apocalíptico tan vengativa, tan persuasiva, como ninguna otra concebida desde el Apocalipsis y el pánico milenarista del siglo X» (p. 72) / «formulé une vision prophétique de l'apocalypse, qui par son caractère vindicatif et persuasif vaut bien celles qui ont vu le jour depuis l'Apocalypse de Jean et les paniques millénaristes du Xe siècle» (p. 50).

²⁶ Potser és inútil remarcar la violència absoluta d'aquesta mena de lectures. Les referències de Steiner, sovint parcials i de segona mà, aviat s'ensorren davant la lectura d'un especialista de la matèria: per exemple, el seu llibre *Antígones* (existeix una traducció castellana a Gedisa: *Antígonas*) ha estat posat al lloc que li correspon per Jean Bollack, a *La mort d'Antigone* (PUF, París, 1999). Tant

Steiner conclou amb una pregunta a la qual ja ha donat una resposta: «¿És fruit de l'atzar que aquestes construccions visionàries [...] siguin totes tres d'origen jueu?».²⁷ ¿En què es basa Steiner per dir que l'antropologia estructural seria «d'origen jueu»? ¿Passaria el mateix amb la física d'Einstein, que ja va ser condemnada com a tal?²⁸

A la mateixa entrevista amb Laure Adler (*France-Culture*, 19.11.03), Steiner desvela una de les claus del seu humanisme quan diu sense embuts que «el jueu ha exercit tres vegades damunt l'home un xantatge punyent» (amb el monoteisme, el cristianisme i el marxisme; es tracta evidentment del Jueu en general i de l'Home en general); consegüentment, «l'antisemitisme és una mena de crit humà». Es pot captar fàcilment que el jueu és l'enemic de l'home: per tant, l'humanisme ben entès ¿que potser tindria per funció alliberar la humanitat dels jueus?

Aquestes idees es repeteixen incansablement d'una manera o d'una altra: «Tres cops, a la història d'Occident, el jueu ha hagut de lluitar per confrontar la humana consciència...» (*Errata*, 1999, trad. catalana, p. 76)²⁹ amb el monoteisme i després amb el cristianisme, que «demana als homes i a les dones un altruisme, un control contrainstintiu, "antinatural", envers tot el que ens faci mal i ofengui» (*Ibid.*, p. 78); i finalment amb el marxisme, que «és l'altra principal heretgia del judaisme» (*Ibid.*, p. 79). Aquest «triple xantatge [...] engendra l'avorriment» (*Ibid.*, pp. 80-81); així doncs, el mateix judaisme causa l'antisemitisme, perquè «el Jueu té com a ostatge la cristiandat, i, de fet, l'espècie humana».³⁰

És obvi que aquestes tesis no són gens gratuïtes: la crítica del monoteisme ha estat un dels *leitmotiv* del neo-paganisme nazi; el tema cristià del perdó als enemics evidentment ha estat criticat en nom d'una política basada en l'agressió;³¹ finalment, la teoria del judeo-bolxevisme és encara ara un dels tòpics més carrincloncs dels nostàlgics del hitlerisme.

L'exoneració.— Steiner ha dedicat un llibre a l'extermini, *En el castell d'en Barba Blava*,³² que sintetitza els principals temes que tornarà a tractar tot seguit en nombrosos assaigs, en llibres de records i en diversos reculls d'entrevistes. El que fa és reprendre aquí la tesi

se val, per a un públic no especialitzat, les referències de Steiner, tan elegants, poden enganyar.

²⁷ «¿Puede ser completamente accidental que estas tres construcciones visionarias [...] deriven de un trasfondo judío?» (pp. 85-86) / «Est-ce pur hasard que ces constructions visionnaires [...] soient toutes trois d'origine juive ?» (p. 58).

²⁸ Steiner ressalta, entre d'altres, el domini dels jueus sobre la ciència: «L'Amèrica jueva» —li deia a Laure Adler— «avui domina en gran part la ciència i l'economia del planeta, i no parlem ja dels mitjans de comunicació, de la literatura, etc.» (Entrevista a *France-culture*, 19.11.03).

²⁹ Nota del traductor: I aquestes mateixes idees, les tornem a trobar més endavant (trad. catalana, pp. 80-81): «Tres cops el judaisme ha posat la civilització occidental cara a cara amb *el xantatge de l'ideal*. Quina ofensa pot ser més greu? [...] Els ideals de Moisès, Jesús i Marx percudeixen la psique de *l'homme moyen sensuel* [en cursiva a l'original], intentant fer-ne progressar la imperfecta existència. / Aquesta pressió, crec, engendra l'avorriment. Manté les brases enceses i inflama l'impuls de relegació —el jueu ha de ser expulsat, la seva veu silenciada— i per tant d'aniquilació. [...] Confesso que no trobo millor explicació a la persistència de l'antisemitisme més o menys a tot el món i després de l'holocaust» (la cursiva és meua). Fent ús d'una anàlisi barroera, Steiner busca les causes de l'antisemitisme en els mateixos jueus, i sempre evita abordar la responsabilitat dels assassins.

³⁰ *De la Bible à Kafka*, Bayard, París 2002, p. 22. La insistència de la majúscula i del singular fan del Jueu una essència intemporal com en Rebatet.

³¹ Carl Schmitt, *Kronjurist* de Hitler, que va teoritzar sobre l'estat d'excepció, es creu obligat en aquest punt a esquivar els Evangelis, i se'n surt no sense dificultats (cf. *Zum Begriff des Politischen*, 1932). [Vegeu també la recent traducció catalana de Clara Formosa: Carl Schmitt, *Teoria del partisà*. Edició i pròleg d'Eugenio Trías. L'esfera dels llibres. Barcelona, 2004.]

³² *In Bluebeard's Castle* (1971). (*Dans le château de Barbe-Bleue. Notes pour une redéfinition de la culture*. Traduction Lucienne Lotringer. París, Seuil, 1973 [títol inicial: *La culture contre l'homme*; rééd. Gallimard, Folio-Essais, 1986]. / Pel que fa a aquest llibre, he fet servir una edició castellana antiga (l'única que he pogut aconseguir en el moment de la traducció): *En el castillo de Barbazul*. Traducció de Hernando Valencia Goelkel. Ediciones Guadarrama, Madrid, 1977). [N. del t.]

heideggeriana segons la qual els camps d'extermini nazis són el resultat del pensament tècnic: «el camp de concentració reproduceix les formes de vida de la fàbrica, i la “solució final” és l'aplicació als éssers humans de les tècniques provinents de la cadena de muntatge i del magatzem».³³

Aquest tipus d'explicació basat en un determinisme tècnic es veu reforçat, a més a més, per un determinisme d'ordre biològic: l'anàlisi que proposa Steiner és explícitament sociobiològica. Els nazis ja havien manllevat a l'ecologia animal el concepte d'espai vital (*Lebensraum*).³⁴ Ara bé, sense fer cap mena d'anàlisi política de l'extermini, Steiner el transforma en una lluita per l'espai vital: «Passem una gran part de la nostra vida enmig de les colzades amenaçants de la turbamulta. L'espai vital, la necessitat d'intimitat pateixen l'enorme pressió numèrica. Com a conseqüència d'això, apareix l'impuls contrari que és el de “desallotjar”. D'una banda, la massa palpable de vida uniforme, la immensitat d'*insectes* de la turbamulta que envaeixen ciutats i platges rebaixen qualsevol noció de valor individual. De l'altra, en sentir qüestionada la nostra identitat per l'asfixiant massa de l'anònim, ens agafen arravats assassins, sentim el cec desig d'investir per tal de fer-nos lloc»³⁵ (¿cal remarcar que aquests *insectes* —la cursiva és meva— són els humans?). És prou sabut que la urbanització és la font dels nostres mals: «*Està provat* que els éssers humans estan mal fets per viure dins l'opressiva densitat del *rusc industrial* urbà. Al cap d'un segle, l'augment del *soroll*, l'acceleració del *moviment* i dels ritmes de treball, la potent intensitat de l'*enllumenat artificial* segurament ja han arribat a un *llindar patològic* i han desencadenat *instints de devastació*»³⁶ (la cursiva és meva).

Això suposa, és clar, que la voluntat de destruir l'altre estaria inscrita en la naturalesa humana: «la teoria de la personalitat, tal com ha evolucionat de Hegel fins a Nietzsche i després fins a Freud (en molts aspectes, el deixeble més fidel de Nietzsche), és essencialment una teoria de l'agressió [...] la consciència de la plenitud del jo implica la submissió o fins i tot la destrucció de l'altre».³⁷ La conclusió no es farà esperar gaire: «Així

³³ «el campo de concentración reproduce las formas de vida de la fábrica, y la “solución definitiva” es la aplicación a seres humanos de las técnicas del taller y de la cadena de montaje.» (p. 47) / «le camp de concentration reflète la vie de l'usine, que la “solution finale” est l'application aux êtres humains des techniques venues de la chaîne de montage et de l'entrepôt» (p. 61).

³⁴ La teoria del *Lebensraum*, que Ratzel va introduir (*Der Lebensraum*, 1901), és la base de la geopolítica hitleriana exposada a *Mein Kampf*, i va servir per naturalitzar l'agressió nazi tant a l'Oest com a l'Est.

³⁵ «Pasamos buena parte de nuestras vidas entre los empujones amenazantes de la muchedumbre. La enorme presión cuantitativa se erige contra nuestras necesidades de espacio, de intimidad. El resultado es un impulso contradictorio [sic] a “despejar”. De un lado, la masa palpable de vida uniforme, la inmensidad de *insectos* de la muchedumbre en la ciudad o en la playa devalúan cualquier sentimiento de valor individual. De otra parte, y debido a que nuestra propia identidad se ve amenazada por la masa asfixiante de lo anónimo, sufrimos espasmos destructores, una necesidad ciega de llenarnos los pulmones y de hacernos sitio» (p. 47). / «Nous passons une grande partie de notre vie dans le coude à coude menaçant de la foule. L'espace vital, le besoin de s'isoler, subissent la pression gigantesque du nombre. Il en résulte une tendance contraire à “dégager”. D'une part, la masse palpable de l'uniformité, les colonies d'*insectes* qui envahissent villes et plages rabaisent toute notion de valeur individuelle. D'autre part, sentant notre identité mise en cause par le suffocant marais de l'anonyme, nous sommes saisis d'accès meurtriers, du désir aveugle de foncer pour nous faire de la place.» (p. 62).

³⁶ «Hay pruebas de que hombres y mujeres están adaptados de modo sólo imperfecto para coexistir en la vecindad opresiva de la *colmena* urbano-industrial. Al acumularse a lo largo de un siglo, el aumento en el nivel de los *ruidos*, en el ritmo de los *desplazamientos* y del trabajo, en la inmensidad del *alumbrado artificial* acaso haya llegado a un *límite patológico* y desencadenado los *instintos de devastación*.» (p. 48) / «Il est *prouvé* que les êtres humains sont mal faits pour vivre dans l'étouffante densité de la *ruche industrielle* urbaine. Au bout d'un siècle, l'accroissement du *bruit*, l'accélération du *mouvement* et des cadences de travail, la puissance multipliée de l'*éclairage artificiel*, ont peut-être atteint un *seuil pathologique* et déclenché des *instincts de dévastation*.» (p. 63).

³⁷ «la teoría de la personalidad, tal como se desarrolla desde Hegel hasta Nietzsche y Freud (por muchos aspectos, el más genuino discípulo de Nietzsche) sea esencialmente una teoría de la

doncs, els *reflexos genocides* del segle XX, la dimensió compulsiva de la matança segurament provinguin d'una revolada de l'ànima ofegada, d'un intent de "trobar aire" tirant a terra els murs de la multitud que l'oprimeix»³⁸ (la cursiva és meva). Aquí no és qüestió de raça, sinó de l'oposició entre l'ànima (elitista, evidentment) i els insectes (la turbamulta transformada en una munió de bestioles invasores). D'aquesta manera, l'extermini esdevé un reflex natural: «L'holocaust és un *reflex*, molt més intens com més llarg ha estat el temps que se l'ha reprimit, de la consciència *natural* sensorial, de les necessitats animistes i politeistes de l'*instint*»³⁹ (la cursiva és meva).

La gran exoneració, la de Hitler i de l'Alemanya nazi, aleshores es podrà dur a terme tot diluint en primer lloc les responsabilitats: «L'holocaust no és la conseqüència d'un estat mòrbid individual o de les neurosis d'una única nació».⁴⁰ L'extermini és doncs producte de la cultura occidental després de la "mort de Déu": «Matant els jueus, la cultura occidental eliminava aquells que havien "inventat" Déu».⁴¹

Steiner conclou (*Llenguatge i silenci*):⁴² «L'antisemitisme nazi és la coronació lògica de l'eterna visió cristiana».⁴³ Al capdavant, el monoteisme jueu serà, ell mateix, la causa de l'extermini: «Al llarg de la història, les exigències del monoteisme absolut han demostrat ser gairebé intolerables» (*En el castell d'en Barba Blava*).⁴⁴ Per tant, els perseguïdors han actuat d'acord amb la raó: «N'hi ha que han sostingut, de manera convincent, que l'antisemitisme nazi i stalinia, per molt assassí que fos, obeïa en darrer terme a objectius racionals».⁴⁵

En una nota insubstancial sobre Günther Grass inclosa a *Llenguatge i silenci*, Steiner afegeix: «La sospita neuròtica d'un lligam secret i inqüestionable des de sempre entre un nazi i un jueu, d'una fraternitat soterrada o d'una fascinació recíproca més profunda que l'espectacle superficial del patiment i de la destrucció, sorgeix sobtadament i amb insistència

agresión [...] la conciencia de la plenitud del yo implica la sujeción, la destrucción acaso, del otro» (p. 48) / «la conception de la personnalité, telle qu'elle évolue de Hegel à Nietzsche puis Freud (à bien des égards son plus fidèle disciple), est avant tout une théorie de l'agression [...] la conscience de toutes les possibilités du moi implique l'assujettissement ou même la destruction de l'autre» (p. 63).

³⁸ «Así, quizás en los *reflejos genocidas* del siglo veinte, en la escala compulsiva de la masacre, haya un desencadenamiento de la *psique* acogotada, un intento de "encontrar aire", de romper los muros vivos de una condición intolerable apretujada» (pp. 48-49) / «Ainsi, les *réflexes de génocide* du vingtième siècle, la dimension implacable du massacre proviennent peut-être d'une ruade de l'*âme* asphyxiée. Celle-ci tente de retrouver "l'air libre" en abattant les murailles de la foule qui l'opresse» (p. 64).

³⁹ «El holocausto es un *reflejo*, tanto más completo cuanto más tiempo fue reprimido, de la conciencia *natural* sensorial, de las necesidades *instintivas* animistas y politeístas» (p. 39). / «L'holocauste est un *réflexe*, plus intense d'avoir été longtemps réprimé, de la sensibilité *naturelle*, des tendances animistes et polythéistes de l'*instinct*» (p. 52). Aquest *politeistes* s'oposa evidentment al monoteisme, i remet a l'elogi nietzscheà del paganisme, que seria propi de la naturalesa humana.

⁴⁰ «El holocausto no fue resultado de la mera patología individual o de las neurosis de un estado-nación» (p. 35) / «L'holocauste n'est pas la conséquence d'un état morbide individuel ou des névroses d'une seule nation» (p. 46).

⁴¹ «Al matar a los judíos, la cultura occidental erradicaba a quienes habían "inventado" a Dios» (p. 39) / «En tuant les juifs, la culture occidentale éliminerait ceux qui avaient "inventé" Dieu» (p. 52).

⁴² *Language and silence* (1967). (*Langage et silence*. Traduction Lucienne Lotringer, Guy Durand, Lise et Denis Roche, Jean-Pierre Faye et Jean Fanchette. Éditions du Seuil, Paris, 1969. / *Lenguaje y silencio*. Traducción de Miguel Ultorio. Editorial Gedisa, Barcelona. 1ª edición [incompleta] de bolsillo, noviembre de 1994.) [N. del t.]

⁴³ «L'antisémitisme nazi est le couronnement logique de l'éternelle vision chrétienne» (p. 186). [La primera edició castellana de butxaca no inclou el capítol intitulat "Post-scriptum", d'on s'extreu la citació. (N. del t.)]

⁴⁴ «Históricamente, los requerimientos del monoteísmo absoluto demostraron ser casi intolerables» (p. 37) / «À travers l'histoire, le monothéisme absolu s'est révélé quasi intolérable» (p. 50).

⁴⁵ «Se ha alegado, con coherencia, que existe un motivo racional último, por mortífero que sea, tras el antisemitismo nazi y estalinista» (p. 34) / «Certains soutiennent, de façon convaincante, que l'antisémitisme nazi et stalinien, tout meurtrier qu'il était, obéissait en dernier ressort à des objectifs rationnels» (p. 45).

[...] el nazisme va extreure del judaisme i del seu nacionalisme mil·lennari i messiànic la seva creença en una “raça elegida” [...] la comunitat jueva d’Alemanya va atreure cap a ella mateixa la catàstrofe [...] les provocacions que va fer-li a la bèstia van ser massa subtils, massa íntimes com perquè les pogués resistir. Un procés d’extermini tan calculat i total per força ha d’haver implicat una complicitat misteriosa entre víctimes i botxins»⁴⁶. (Com és de suposar, Steiner no fa aquestes declaracions obertament, sinó que les deixata i les vela de manera oportuna. La primera, la introdueix com «una idea sorneguera», la segona, com una «sospita neuròtica», i la tercera, com una «sensació confusa». El narrador no sembla assumir-les directament; tanmateix les tornem a trobar en altres indrets de l’obra de Steiner, i fins i tot al mateix llibre. Pel que fa a aquestes tècniques de dissimulació, seria necessari tot un desenvolupament a part: dispersió dels enunciats polèmics dins l’espai de la pàgina, construcció rapsòdica, modalitzacions forçades, precaucions proclamades, omissions diverses i retorn a l’àmbit literari quan l’aspecte polític es fa massa explícit.) Per tant, els jueus són còmplices, si no culpables, de l’extermini.

Anem més lluny: «el jueu és qui ha qüestionat la idea segons la qual la nostra espècie, l’*Homo sapiens*, ha estat creada en certa manera a imatge de Déu. Sense el jueu, no hi hauria pogut haver aquest esborrament de l’home que és Auschwitz» (*De la Bible à Kafka*, 2002, trad. francesa, p. 30).

Steiner comenta tranquil·lament (*En el castell d’en Barba Blava*): «A la meua obra, o almenys a bona part de la meua obra, m’he dedicat directament o indirectament a *elucidar i expressar les causes i les finalitats* de l’holocaust»⁴⁷ (la cursiva és meua). I, per altra banda, a la novel·la *El traginament a San Cristobal d’A.H.*,⁴⁸ posa en boca del seu personatge Gervinus Röthling: «qualsevol pot dir *Auschwitz* i, si ho diu prou fort, ja només es poden abaixar els ulls i escoltar [...] És massa fàcil».⁴⁹ Ara bé: ¿ha pres precaucions ell mateix contra aquesta facilitat?

L’estil brillant.— Quan en una entrevista a *France-Culture* (4.11.03) Steiner declara que «l’estil brillant és de dretes», la seva postura estètica serveix per fer avançar una posició política —amb un èxit que estarà tant més assegurat com menys temps s’hagi d’esmerçar per llegir-se’l.

Precisem, però, quina és la seva idea d’estil a partir de la seva pròpia pràctica literària. El 1976 Steiner va publicar la novel·la *El traginament a San Cristobal d’A.H.* En aquesta obra posa en escena Hitler, que ha estat trobat en vida a l’Amazònia per un comando israelià. Des de fa molt de temps, la propaganda neonazi ha negat la mort del

⁴⁶ «La sospecha neurótica de una relación secreta y condenada de antemano entre un nazi y un judío, de una fraternidad soterrada o fascinación recíproca más profunda que el espectáculo superficial del sufrimiento y la destrucción, surge inesperadamente y con insistencia. [...] el nazismo sacó del judaísmo el dogma de la “raza escogida” y de un nacionalismo milenar y mesiánico. [...] la judería germana atrajo sobre sí la catástrofe, que las provocaciones que hizo a la bestialidad fueron demasiado sutiles, demasiado íntimas para ser resistidas. Un proceso de reconocimiento y exterminio tan elevado debe por fuerza haber implicado alguna misteriosa complicidad entre verdugos y víctimas» (pp. 151-152) / «Il existe un lien secret et arrêté de toute éternité entre juifs et fascistes, une identité cachée ou une attirance mutuelle plus profonde que les manifestations ostensibles de mépris ou de violence. [...] C’est du judaïsme même que le nazisme a tiré sa propre foi en une race “élue”, son nationalisme millénaire et messianique. [...] La communauté juive d’Allemagne attira l’ouragan sur sa propre tête en flattant insidieusement les désirs les plus subtils de la bête. Une extermination aussi calculée et totale ne peut qu’impliquer une complicité occulte entre la victime et le bourreau» (p. 130).

⁴⁷ «Buena parte de mi obra se ha ocupado, directa o indirectamente, con el *intento de comprender, de darle expresión a los aspectos causales y teleológicos* del holocausto» (p. 33) / «Dans mon œuvre, du moins dans la majeure partie de mon œuvre, je me suis attaché directement ou indirectement à *élucider, à énoncer clairement les causes et les finalités* de l’holocauste» (p. 44).

⁴⁸ *The Portage to San Cristobal of A.H.* (1976). (*Le transport de A.H.* Traduction Christine de Montauzon. Julliard-Albin Michel, París, 1981. / *El traslado de A. H. a San Cristóbal*. 1ª ed. Ultramar, 1984. 2ª ed. Mondadori, 1994.) [N. del t.]

⁴⁹ «n’importe qui peut dire *Auschwitz*, et s’il le dit assez fort, il n’y a plus qu’à baisser les yeux et écouter [...] C’est trop facile» (p. 163).

Führer, presentada com un muntatge nord-americà i bolxevic; però una ficció escapa als greuges d'una revisió de la Història (¿o no és així?).

Importa poc aquí que Hitler l'acorralin uns justiciers jueus, als quals Steiner no estalvia cap dels clixés de l'antisemitisme: afectats per la disenteria, «fan pudor»,⁵⁰ mentre que Hitler, en el paper del noble vellard, finalment surt engrandit: «Ara era més vigorós que mai, com si hagués captat, no se sap d'on, forces misterioses, mentre que la seva escorta s'afeblia».⁵¹

Aquesta oportuna resurrecció li permet a Steiner de posar en boca del mateix Hitler —durant el procés final en què es transforma en acusador— tot un condensat de tesis que, per altra banda, exposa de manera més discreta. Per exemple, Jesús és un jueu que ha perseguit la humanitat, encara més que Hitler: «El Natzarè [...] en aquesta terra ha fundat la seva Església d'esclaus. Són homes i dones, criatures de carn i os, que ell ha abandonat a aquest xantatge infernal del càstig etern. ¿Què són els nostres camps d'extermini comparats amb això?».⁵² Aquest Hitler *redivivus* reprèn els temes del fanatisme anti-religiós de Nietzsche per tal de justificar els camps, que serien producte del judeo-bolxevisme: «Marx i els seus favorits eren jueus [...] tota la trepa del bolxevisme —Trotski, Rosa Luxemburg, Kamenev, tota la canilla fanàtica i assassina— ha sortit d'Israel.»⁵³

Segons un rabí «llardós», per a qui Hitler pintava postals durant la seva joventut muniquesa, el racisme nazi no seria més que una imitació de la teoria jueva de l'elecció, i el Reich una prefiguració d'Israel («un Israel únic, un *Volk* únic, un únic cap»)⁵⁴. D'aquesta manera, Steiner aconsegueix revisar *Mein Kampf*, que no ha estat inspirat per cap rabí ni tampoc per Herzl, sinó pels oradors extremistes de l'època, tots els Lüger i els Ungerer. Perquè fos realment nefast, calia que el mateix Hitler fos també jueu: «Només un jueu podia convertir qualsevol altre jueu en un mort en vida. [...] *Hitler el jueu*» diu el seu personatge Elie Barach.⁵⁵

En aquesta obra literària, que té un estil potiner i pobre que va més enllà del mer enviliment professoral, i que de fet amaga un pamflet semi-novel·lat, diversos personatges reprenen amb insistència unes tesis que es presenten d'una manera més velada en altres escrits de Steiner:

1. Blaise Josquin, diplomàtic erudit, considera que l'Europa de Hitler i de Drieu —la gran Europa del Reich— seria el nostre desig comú.⁵⁶

2. Gervinus Röthling hi exposa els seus dubtes: «Pel que fa a tot aquest afer de Hitler, no em puc deixar de preguntar si no se li dóna massa importància. [...] no em puc deixar de preguntar si va ser realment important».⁵⁷ Fidel al principi nietzscheà que una vida exitosa és una vida intensa, enyora per altra banda el Reich («Déu meu, allò sí que va ser vida [...] Un Reich mil·lennari en cadascun de nosaltres, un mil·lenni de vida en la memòria».⁵⁸

⁵⁰ P. 190 (trad. francesa); vegeu també p. 192: «ils ne formaient plus qu'une seule masse, chacun empêtré dans les besoins i les odeurs des autres» («ja no formaven sinó una sola massa, cadascun d'ells encongit en les necessitats i les olors dels altres»).

⁵¹ «Il avait gagné de la vigueur, captant on ne sait où de mystérieuses forces, tandis que s'affaiblissait son escorte» (p. 193).

⁵² «Le Nazaréen [...] sur cette terre, a fondé son Église d'esclaves. Ce sont des hommes et des femmes, créatures de chair, qu'il a abandonnés à cet infernal chantage du châtement éternel. Que sont nos camps comparés à cela ?» (p. 244).

⁵³ «Marx et ses mignons étaient juifs [...] toute la clique du bolchevisme — Trostky, Rosa Luxemburg, Kamenev, toute la meute fanatique et meurtrière — est sortie d'Israël. » (p. 245).

⁵⁴ «un seul Israël, un seul *Volk*, un seul chef» (p. 240).

⁵⁵ «Seul un Juif pouvait faire de tout Juif un mort-vivant. [...] *Hitler le Juif* » (p. 140).

⁵⁶ Vegeu p. 205 de la traducció francesa.

⁵⁷ «Toute l'affaire d'Hitler, je ne peux m'empêcher de me demander si on ne lui accorde pas trop d'importance. [...] je ne peux m'empêcher de me demander si ce fut vraiment important» (p. 186).

⁵⁸ «Dieu, quelle vie ce fut [...] Un Reich millénaire en chacun de nous, un millénium de vie en mémoire» (p. 168).

3. Entre els membres del comando, un tal John Asher destaca per la seva cultura i per la seva «insolent facilitat per a les llengües» davant les bèsties del Mossad, la qual cosa l'associa a la imatge canònica de l'autor. Ara bé —detall crucial—, no és fill de mare jueva i, per tant, no és realment o «tècnicament» jueu,⁵⁹ val a dir que Steiner insisteix sovint en la judeïtat del seu pare i deixa a l'ombra la seva mare. Finalment, Asher fa el paper d'advocat de Hitler en el pseudo-procés que té lloc en plena selva amazònica —una caricatura de Nuremberg, que diverses vegades és posat en dubte en el llibre.⁶⁰

4. Al final, Hitler escup el seu infamant discurs, que té la darrera paraula del llibre, amb «el seu braç atrofiat recargolat cap a ell»⁶¹. Val a dir que Steiner, arran d'un accident de cotxe, també té un braç atrofiat. De manera que tant l'advocat com l'acusat acusador assenyalen esbiaixadament la seva identificació amb l'autor.

Aquest és doncs l'estil brillant segons l'estètica de Steiner. Quan la seva novel·la es va adaptar a un escenari londinenc, uns neonazis es van presentar tot fent xivarri per aplaudir el discurs de Hitler, mentre que uns quants sobrevivents de l'extermini distribuïen fulls de protesta.

Se'm pot objectar fàcilment que tant els sobrevivents com els neonazis —que en principi no tenen perquè ser especialistes en hermenèutica literària— aleshores van demostrar —com ara jo mateix— una lamentable literalitat.

L'obra en qüestió s'organitza al voltant de dos capítols-monòlegs: el discurs d'un agent del Mossad (capítol VI), i el discurs de Hitler (capítol XVII). El primer —citats sovint per garantir la sinceritat de Steiner— detalla les atrocitats de l'extermini, però continua marcat per tota una sèrie de clixés grotescos (mots en hebreu de cuina, etc.). El de Hitler utilitza tots els recursos propis del patetisme, ja que ell mateix sembla una víctima atrapada en una paròdia d'intent de procés judicial que uns esbirros israelians pretenen dur a terme enmig de la selva.

Mitjançant un quiasme que capgira els valors, Hitler basa la seva defensa en fonts rabíniques, i el Mossad la seva acusació en fonts nazis: per exemple, «del seu cap i de la seva boca regalimava sang talment vi novell» és una fórmula atribuïda al Wachleister Ottmar Prantl.⁶²

Qualsevol argument d'un camp és reprès pel camp contrari, amb la qual cosa s'aconsegueix unificar el Reich i Israel, segons les declaracions que fa el mateix Hitler a la novel·la. Finalment, el monòleg de l'agent del Mossad anuncia, en una paròdia del llenguatge profètic, el Messies hitlerià, que tindrà la darrera paraula del llibre. De fet, el manlleu recíproc dels arguments s'articula a partir de l'estructura mateixa del relat, que confirma amb la seva forma tot el que, per altra banda, es podria posar en dubte o qüestionar.

Aquest procediment que consisteix a judaïtzar Hitler i a nazificar Israel té de fet un precedent en l'obra del neonazi Hennecke Kardel, autor del llibre *Adolf Hitler-Begründer Israels* (1974), en el qual el dictador —transformat en «mig jueu»— apareix retratat com l'inspirador d'Israel. En el seu llibre *Imagining Hitler* (Indiana University Press, Bloomington,

⁵⁹ Vegeu p. 195 de la traducció francesa.

⁶⁰ «Si le code pénal ne s'applique pas à *Herr Hitler*, mon garçon, alors il avait totalement raison de se proclamer au-dessus de la loi et de voir en elle un tas de parchemins bons pour les rats» (p. 182 i també p. 226 [«Si el codi penal no s'aplica a *Herr Hitler*, fill meu, aleshores ell tenia tota la raó a proclamar-se per damunt de la llei i a veure-hi un munt de pergamins bons per a les rates»]). Als jueus se'ls compara sovint amb les rates (p. 126): «Les rats filaient [...] Nous sommes dans les égouts» («Les rates passaven corrents [...] Som dins les clavegueres»); vegeu també p. 131: «nous mourrons. C'est tout. Comme les rats» («ens morim. S'ha acabat. Com les rates»). Se sap que Goebbels li havia ordenat a Veit Harlan que *El jueu Süß* comencés amb la imatge d'unes rates que sortien del forat d'una claveguera.

⁶¹ «son bras atrophié recroquevillé contre lui » (p. 234).

⁶² «le sang giclant de sa tête et de sa bouche comme du vin nouveau» (p. 66). Aquest *pathos*, a més d'encobrir una exaltació estètica de la violència, produeix una transsubstanciació inversa, de la sang en vi.

1985), Alvin Rosenberg assenyala tota una sèrie de represes que delaten aquesta obra com una de les fonts de Steiner.

En els assaigs de Steiner el paral·lel entre el *Volk* i el poble jueu es repeteix amb insistència (vegeu, per exemple, *De la Bible à Kafka*, 2002, p. 86). En una conferència al MIT, va fer que Herzl i Hitler coincidissin a començaments de segle en una memorable representació d'una obra de Wagner, quan en realitat Herzl ja feia dos anys que era mort en la data en què Hitler va assistir a aquest espectacle, però a Steiner tant li fa: la llibertat mitificant que es pren amb la veritat històrica ens fa veure com els dos fundadors, l'un del Reich i l'altre del sionisme, comparteixen un mateix fervor estètic (cf. Jeffrey Mehlman, in *l'Herne*, 2003, p. 78).

Estratègies.— El malestar no desapareix, estimulat per una obra que conrea, pel cap baix, l'ambigüitat. Tant és: ¿que no és entenedor, a ulls dels periodistes, el professor Steiner, amb el seu jardinet de gespa ben tallada i el seu gos gran i de pèl llarg, amb les seves nétas adorables, índies òrfenes de pell fosca, per les quals tem que puguin ser víctimes del racisme? És l'avi ideal, de vegades una mica reaccionari —val a dir-ho—, però això és propi del seu temps (i també del nostre). Tothom s'estima més conservar la imatge de Steiner que ell mateix ha sabut imposar amb enginy. Quan un autor esdevé un fenomen social, tothom en pot parlar sense haver de fer l'esforç de llegir-se'l.

Es passen per alt, però, a la mateixa emissió radiofònica a *France-Culture* (19.11.03), les seves declaracions sobre el gran encert de les frases de Hitler, aquest «senyor malèvol»: «els jueus han inventat la consciència»,⁶³ i de Soljenitsin: «el virus del comunisme és perfectament jueu». Si lamenta ser només un crític i no pas un creador, Steiner afegeix tot seguit que també lamenta no haver conegut mai l'exaltació del combat.

És clar que no es tracta de fer crides a l'assassinat a través de *France-Culture*, però no hi ha res que prohibeixi sortir de la pauta de manera calculada: és estimulants veure fins on es pot arribar, cal ser provocador, una miqueta incendiari.

Tanmateix, quan un discurs es contradueix de manera sistemàtica i amaga les seves pròpies contradiccions, no pas puntualment, sinó durant quaranta anys seguits, es pot deduir que es tracta d'un doble llenguatge: així un discurs encobreix l'altre però alhora el transparenta, i permet que es pugui pensar que no cova cap mala intenció. El doble llenguatge satisfà tothom, tant aquells que van de bona fe com aquells altres que en capten les segones intencions.

La confusió dels valors implica de retruc una confusió en les avaluacions: cada proposició arriscada té com a contrapunt la seva antifrased. Però les declaracions perilloses, ¿amaguen tal vegada un llenguatge compassiu?, ¿o no serà més aviat que allò que és melés emmascara el que és perillós, fent-lo acceptable, a pesar de l'amenaça que persisteix obscurament?

Seria de mala educació qualificar el respectable professor Steiner d'antisemita jueu, d'extremista atenuat, de nazificador afable. S'ha de tenir en compte que els nazis no han dissimulat mai el seu programa, i que hi ha mil declaracions virtuoses del senyor Steiner que es poden oposar fermament a una intenció semblant. Per altra banda, la seva persona és inofensiva, i per molt esveradores que puguin ser, les seves idees són menys perilloses que l'acollida narcòtica que troben a tot arreu i que la banalització que se'n deriva.

Descriure el doble llenguatge no implica que un pretengui eliminar l'ambigüitat sinó circumscriure'n els contorns i els objectius. Una manera de percebre aquest doble

⁶³ **Nota del traductor:** Steiner reprèn aquí el que ja ha sostingut a *Errata* (Proa, p. 81): «Hitler ho va escriure ras i curt: "Els jueus han inventat la consciència." Després d'això, quin perdó? [per als jueus, és clar]» A Hitler no se'l contradueix. Els jueus haurien comès una ofensa i l'extermini és el càstig que han rebut. Després afegeix (pp. 81-82): «He dit que el preu pagat ha estat *quasi* insuportable. Que aquest és un argument *assenyat* per *desaparèixer* [com a jueu] en l'assimilació i la *normalitat*» (la cursiva és meua). L'única sortida vàlida que Steiner proposa al jueu és la desaparició com a tal i l'esborrament de la seva "anormalitat": l'odi cap a ell mateix, la punició. M'esvera que ningú no se n'esveri. El llibre en qüestió ha tingut una acollida excel·lent a la premsa catalana, començant per l'AVUI.

llenguatge és mesurar l'espessor del discurs que el caracteritza, ja que com més eixelebrada és una declaració, més cal espesseir el discurs que l'encobreix. Va ser quan em vaig posar a preparar un estudi sobre Primo Levi, que vaig adonar-me precisament del *pathos* de Steiner a propòsit d'Auschwitz (*En el castell d'en Barba Blava*, títol grotesc i patètic, i *El traginament a San Cristobal d'A.H.*, capítol VI), i això em va portar a llegir-lo amb molta més cura i atenció.

Enterbolint hàbilment el seu discurs, Steiner adopta la postura del Sobrevivent: d'aquí que hagi escrit un assaig titulat *Sóc un supervivent*, dedicat a Elie Wiesel. Havent nascut i crescut a França, abans de la invasió alemanya se'n va anar a estudiar a l'institut francès de Manhattan, i mai no va veure un soldat alemany: «Estic totalment lligat a l'obscura maledicció que ha colpejat Europa. I encara més pel fet que jo no hi era».⁶⁴

Com que Steiner maneja hàbilment la seva judeïtat, gairebé tothom s'estima més no captar la dimensió de les seves declaracions, que per altra banda ell emmascara amb múltiples referències als grans noms de la cultura occidental i amb un imparable *pathos* a propòsit d'Auschwitz. Alain Finkielkraut va celebrar l'aparició de l'assaig *En el castell d'en Barba Blava* dient que es tractava d'«un llibre dens i lúcid» que proposava «una redefinició tràgica de la cultura». ¿Qui hauria imaginat que aquest mateix llibre podria arribar a figurar *in extenso* en una de les principals webs antinegacionistes internacionals?

Al mig de tota aquesta confusió que ell mateix fa regnar, Steiner sembla que sigui encara ara «un germà d'Elie Wiesel i de Primo Levi» (tal com sosté Linda Lê en el seu prefaci a *Le transport de A.H.*, 1981, p. I). D'aquesta manera, ell sempre té l'última paraula: «El nostre nivell d'enteniment s'ha esfondrat».⁶⁵

Retrospecció.— No pretenem haver fet grans descobriments: tot el que acabem d'exposar —potser ja conegut o sense gaires dificultats de ser-ho— pot xocar, però no hauria de sorprendre. N'hi haurà més d'un que al·legarà que no es pot deduir gran cosa a partir de meres citacions, que ja són nombroses per si mateixes i que encara haurien pogut ser moltíssimes més. Però cadascú pot consultar directament els textos originals: prendre's la molèstia de llegir aquests «mestres del llegir» és el mínim que es pot fer. Amb tot, els problemes plantejats en aquest estudi —més descriptiu que polèmic— sobrepassen de molt, com és de suposar, la persona de Steiner: més aviat miren de qüestionar la responsabilitat d'aquells intel·lectuals que s'obliden de la seva tasca crítica, i que, pel fet de conferir una autoritat a aquest tipus de mestre, van més enllà de la simple badoqueria periodística. ¿Per què aquestes lectures superficials haurien de satisfer les seves expectatives? Importa poc que siguin ingènues o no: són el pa de cada dia en un món conquerit per l'*easy listening*, i no per això deixen de tenir menys responsabilitats que les lectures fetes amb atenció.

¿Què volen celebrar celebrant Steiner? Amb el seu èxit, segurament pretenen exorcitzar culpabilitats difuses atenint-se al seu *pathos* ètic. Si, tal com diu ell mateix, el seu ofici és el de mediador, ho és sobretot d'una concepció identitària de la cultura: ara bé, el replegament identitàri va creixent, en un moment en què arreu d'Europa els ultranacionalismes afluïren, i en què sembla que tothom es prepari —de grat o no— per a un «xoc de les civilitzacions». Tot això ve afavorit per corrents de pensament irracionalistes que repel·leixen la noció mateixa de responsabilitat històrica.

Entesa d'aquesta manera, l'«alta cultura» se serveix de l'estetització per construir un Auschwitz a la mesura d'un gran espectacle cultural, que seria el vessant «humanista» i «erudit» de les imatges excitants difoses per la *pop culture*: icones neo-gòtiques, erotismes sàdics, videojocs d'extermini.

⁶⁴ «Je ne fais qu'un avec l'obscur malédiction qui a frappé l'Europe. D'autant plus que je n'y étais pas» (*Langage et silence*, p. 153). [El capítol en qüestió no apareix a la primera edició de butxaca de Gedisa.]

⁶⁵ «Notre seuil d'entendement s'est affaïssé» (*Barbe-Bleue*, p. 81) — «Nuestro nivel de aprensión ha descendido de manera impresionante» (*Barbazul*, p. 61).

2. Postcultura i apocalíptic

La zona grisa oberta als camps no ha desaparegut amb l'alliberament. Ha tornat amb el discurs negacionista. Això no obstant, d'una manera més subtil —i tenint en compte que l'horror, que de totes maneres era innegable, ha estat ben percebut—, uns altres discursos confonen la reflexió i sostenen que Auschwitz enceta una nova era en la qual els valors han estat destruïts, en la qual els criteris de la responsabilitat han perdut el sentit, en la qual viuríem en una postcultura.

El tema apocalíptic del final de la Història, una carrinclonada mil·lenarista represa per Hegel, va ser renovada pel nazisme: el Reich de mil anys reformula evidentment un tema mil·lenarista. Però d'ençà del final de la Segona Guerra Mundial, diversos corrents importants del pensament contemporani han transformat l'extermini —i no ja la batalla de Jena, segons Hegel— en el «moment originari» del final de l'Història.

¿L'extermini hauria marcat doncs un llindar, en la Història, que faria entrar la humanitat en una última etapa, post-històrica, la d'una post-humanitat? L'home, animal polític, ¿s'ha de tornar a convertir en un animal biològic? Aquestes són les preguntes confuses que s'embomben actualment, mentre el negacionisme i l'odi racial coneixen un floriment internacional.

2.1. Les argúcies apocalíptiques

Genealogia.— Nietzsche es manté com la referència constant: la famosa exclamació “Déu ha mort!” (*La Gaia Ciència*, 3),⁶⁶ una consigna més que una constatació, ocupa el centre del llibre *En el castell d'en Barba Blava*.⁶⁷

Entrant en la lògica d'un etern retorn, el tema de la mort de Déu recicla l'antiga creença germànica del crepuscle dels déus, la fi del món. Funda l'anti-humanisme contemporani, ja que permet que es declari finalment la mort de l'Home.

Un cop celebrat aquest traspàs, ja no queden més que Superhomes i Infrahomes: ja res no impedeix als primers d'exterminar els segons, que amenacen l'espècie amb un procés de degenerescència.⁶⁸ En el seu homenatge a Steiner, Claudio Magris ha deixat ben clar de què va la cosa quan es refereix a «una mutació que pot deixar al marge l'home mateix i fer advenir una nova cultura i una espècie post-humana, “el més enllà de l'home” o l'*Übermensch* nietzscheà» (*L'Herne*, 2003, p. 22).

Mentrestant, la deshumanització es produeix, tal com ho testimonien els *insectes* i les *rates* del professor Steiner; o la «veritat» metafòrica de la famosa frase de Darquier de Pellepoix: «A Auschwitz només s'han gasejat polls».

⁶⁶ Vegeu: “L'home boig” (125), Llibre Tercer, dins: *La Gaia Ciència*. Traducció de Joan Leita. Edició a cura de Josep Ramoneda. Editorial Laia. Barcelona, 1984, pp. 197-198.

⁶⁷ Trad. francesa, pp. 50-51; trad. castellana, p. 38-39. Aquesta consigna ja va ser comentada per Heidegger a la seva obra sobre Nietzsche de 1934, i també a *Holzwege* (vegeu la traducció castellana: *Caminos del bosque*, concretament el capítol “La frase de Nietzsche: «Dios ha muerto»”. Traducció d'Helena Cortés i Arturo Leyte. Alianza Editorial, Madrid, 1998). Aquesta lectura heideggeriana és la referència constant de Steiner (vegeu el seu llibre *Heidegger*, 1978, revisat el 1989; amb traducció castellana de Jorge Aguilar Mora a Fondo de Cultura Económica. Mèxic. Segona edició, 1999.).

⁶⁸ Jean Améry comenta, parlant de Nietzsche: «Así habló quien soñaba con la síntesis del bárbaro y del superhombre. Deben darle réplica aquellos que fueron testigos de la fusión del monstruo y del subhombre; estaban presentes en forma de víctimas, cuando una cierta humanidad realizó la crueldad en la alegría festiva, como Nietzsche mismo había expresado presagiando algunas teorías antropológicas modernas» (*Más allá de la culpa y la expiación*. Traducción, notas y presentación de Enrique Ocaña. Pre-Textos, València, p. 147). Es pot comparar la citació amb la traducció francesa: *Par-delà le crime et le châtement*, Arles, Actes Sud 1995, p. 119.

De la mort de Déu, es passa fàcilment als temes de la fi de la Història i de la post-humanitat.⁶⁹ En Hegel, la fi de la Història es concreta políticament en l'estat prussià. Per als nazis, el Reich encetava aquesta nova era que havia de durar mil anys: aquest *mil·lenni* és una altra versió de la fi de la Història.⁷⁰

El pas de la història a la post-història no es pot produir amb una transició pacífica, ja que la història s'acaba amb un extermini. És evident que els teòrics de la post-història semblen tenir clar que Auschwitz va ser una catàstrofe immensa, però les ambigüitats dels seus escrits suggereixen que també hi veuen un alliberament. De fet, l'Auschwitz sacralitzat avui dia de manera abusiva pren el sentit d'una catàstrofe i alhora d'un alliberament, talment una passió de Crist⁷¹ que s'estendria al conjunt del poble jueu.

El pathos catastrofista.— En aquest temps d'ara, en què es produeix una desgràcia a cada moment, i en què sembla que sempre s'imposa la pitjor opció, els professionals de l'apocalipsi anuncien catàstrofes sense córrer el risc d'equivocar-se, sobretot si ja han tingut lloc. Steiner es refereix a les prediccions de Soloviev,⁷² a la batalla d'Armageddon en l'Eve de Péguy,⁷³ i finalment a l'«apocalipsi racional»⁷⁴ de Spengler.

Titllant de fútil qualsevol mena de comprensió històrica, Steiner desplega com a contrapartida els infinits recursos del *pathos*; tanmateix, la seva culpabilització general d'Europa, de la Cultura i fins i tot de la Humanitat de fet exonera els botxins, transformats en simples instruments del destí; la seva retòrica de l'intens estetitza el crim; al capdavant, les argücies dels llenguatges profètics, que ell aplica a la història contemporània, li serveixen per assegurar que els darrers dies ja han arribat definitivament. Estaríem vivint en una postcultura i una post-història (cf. *Llenguatge i silenci*).⁷⁵

Steiner veu en Auschwitz l'acompliment d'una profecia o la realització de l'Infern a la terra, tant l'*Infern* de Dante («com que situa l'infern al centre de l'ordre occidental, la *Divina Comèdia* continua essent, literalment, la nostra guia cap a les flames, cap a les extensions

⁶⁹ Aquesta post-humanitat es podria definir com aquella que ha acceptat la destrucció dels «febles» en nom dels interessos superiors de l'espècie: «Pour l'espèce, il est nécessaire que le malvenu, le faible, le dégénéré périssent [...] Qu'est la " vertu " i la " charité " dans le christianisme, si ce n'est la réciprocité dans la conservation, cette solidarité de faibles, cette entrave à la sélection ?» (Nietzsche, *La volonté de puissance*, Paris, Le livre de poche, 1993, § 161, p. 166 ; el terme *sélection* s'entén aquí en el sentit del darwinisme social). La teoria de la post-humanitat no és més que un anti-humanisme: per a ella, l'eugenèsia positiva de la selecció prenatal i l'eugenèsia negativa de l'extermini acabaran per unir-se igual que el Millor dels Mons i el Lager.

⁷⁰ **Nota del traductor:** vegeu la frase del manifest dels *Imparables* (Una antologia a cura de Sam Abrams i Francesco Ardolino. Proa, Barcelona 2004): «Som els que obrim les portes del mil·lenni: brindem davant el ventre obert de l'enemic». L'al·lusió a l'obertura del «mil·lenni», associada a l'alegria davant l'esbudellament de l'enemic (una alegria que hem vist reproduïda en les imatges de la guerra a l'Iraq), no necessita cap comentari.

⁷¹ Diverses vegades, Steiner posa en relació el Gòlgota i Auschwitz, tot accentuant la confusió a propòsit del sacrifici (cf. *Pasión intacta. Ensayos 1978-1995*. Traducció de Menchu Gutiérrez i Encarna Castejón. Ediciones Siruela. Madrid, 1997, pp. 454-456, p. 472 i p. 505; *No passion spent. Essays 1978-1995*. Faber and Faber, Londres, 1996, p. 395). Vegeu també *Errata* (Proa, p. 171): «Quan intento, vacil·lant, trobar una simetria de l'inhumà entre la negativa jueva de l'"home/déu" Jesús i la bestialització deliberada de l'home, tant com a botxí com com a víctima, als camps, quan intento "pensar" en Auschwitz i el Gòlgota com a implicats en alguna finitud interrelacionada, estic resumint les hores amb Donald MacKinnon (cf. el meu llibre *No passion spent*, Cap passió esgotada, 1996).».

⁷² Vladimir Soloviev, teòric finisecular de la teocràcia universal, messiànic racista, que pretenia predir la fi de la Història i la lluita final entre Crist i l'Anticrist. Continua essent molt influent en l'extrema-dreta paneslavista russa.

⁷³ Trad. francesa, p. 41; trad. castellana, p. 31.

⁷⁴ «el modelo spengleriano de apocalipsis racional» (p. 56) / «le modèle spenglerien d'apocalypse rationnelle» (p. 75).

⁷⁵ Trad. francesa (1969), p. 267 i ss.

glaçades, cap al ganxo del carnisser»)⁷⁶ com l'Infern religiós: «*L'univers concentrationnaire* [en francès a l'original] no té un equivalent vertader en el pla secular. L'Infern és el seu homòleg.»⁷⁷ L'extermini seria un «reflex material de l'infern imaginat» (cf. *Errata*).⁷⁸

En relació als enfonsats en els camps, els damnats de l'*Infern* de Dante són uns privilegiats: poden parlar i plànyer-se, comprenen les paraules dels dimonis, conserven la seva identitat i el seu nom, ben mirat ningú no vol destruir la seva humanitat. Així doncs, durant l'extermini, un presoner com Primo Levi podia recitar l'*Infern* de Dante per reconfortar-se i resistir a l'ordre nazi.

Però quan Steiner evoca l'*Infern* de Dante, no ho fa només per fer gala de la seva cultura i estetitzar l'extermini: d'una banda, ho fa per fomentar una lectura teològica, apocalíptica, d'Auschwitz, però també per tal de reforçar la seva tesi segons la qual l'extermini nazi no fa més que acomplir les profecies de l'imaginari judeocristià.

Tanmateix, no és pas l'*Infern* allò que permet de comprendre Auschwitz, sinó que és Auschwitz allò que anul·la el sentit del mateix *Infern*.⁷⁹

La confusió de les víctimes.— Steiner diu que no té «una experiència personal del *Arschloch der Welt*⁸⁰ —aquesta obra mestra de la *precisió al·legòrica* que l'alemany utilitza com a terme per designar Auschwitz i Treblinka...»⁸¹ (la cursiva és meva). A més del fet que l'anús pot ser, a més a més, un fetitxe diabòlic (tal com ho demostra àmpliament la iconografia), ¿en què consisteix exactament aquesta *al·legoria*? Només pot voler significar que Auschwitz serveix per eliminar les purrilles del món —d'aquí que el terme sigui purament nazi—,⁸² i per tant només pot semblar que és *precís* des d'aquest punt de vista.

Per als missatgers de l'Apocalipsi, els esdeveniments històrics es converteixen en símbols de la Catàstrofe metafísica i, d'aquesta manera, perden el seu sentit. Auschwitz, singularitzat d'entre tots els camps i d'entre tots els moments de l'extermini, esdevé una

⁷⁶ «como proclamó la centralidad del infierno dentro del orden occidental, la *Commedia* sigue siendo literalmente nuestra guía —hacia las llamas, hacia los campos de hielo, hacia los ganchos de carnicero» (p. 50) / «parce qu'elle place l'enfer au centre de l'ordre occidental, la *Divine Comédie* demeure, littéralement, notre guide vers la fournaise et vers les étendues glacées, vers le crochet du boucher» (pp. 65-66). A més a més, segons Steiner, la responsabilitat de l'extermini és de l'imaginari cristià, no del paganisme nazi (*En el castell d'en Barba Blava*): «En los campos se puso en práctica la milenaria pornografía del temor y de la venganza cultivada en las mentes occidentales por las doctrinas cristianas de la condenación» (p. 50) / «Dans les camps a fleuri l'obscénité millénaire de la peur et de la vengeance, cultivée dans l'esprit occidental par les doctrines chrétiennes de la damnation» (p. 66). D'aquesta manera, Dante sobrepassaria, d'entrada, el testimoniatge dels sobrevivents. Aquest punt de vista estetitzant domina tota l'obra de Steiner, que convoca indiferentment en Barba Blava, Dante i Sade.

⁷⁷ «*L'univers concentrationnaire* no tiene un verdadero equivalente en los hábitos seculares. Su análogo es el Infierno» (p. 49) / «*L'univers concentrationnaire* n'a pas de contrepartie exacte sur le plan séculier. L'enfer est son homologue.» (p. 65).

⁷⁸ Trad. catalana, p. 134; «image matérielle spéculaire de l'Enfer imaginaire» (p. 148).

⁷⁹ Per aprofundir-hi, el lector pot consultar el meu estudi sobre Primo Levi, *Le survivant ou l'Ulysse juif*, *Littérature*, 126, 2002, pp. 81-105.

⁸⁰ «L'anús del món». [N. del t.]

⁸¹ «Como no tengo experiencia personal del *Arschloch der Welt* —el término alemán, execrablemente exacto y alegórico, para Auschwitz y Treblinka—, puedo captar sólo de manera aproximada muchas de las notaciones de Dante» (*Barbazul*, p. 50) / «sans expérience personnelle du *Arschloch der Welt*, ce chef-d'œuvre de *précision allégorique* dont l'allemand se sert pour désigner Auschwitz et Treblinka» (p. 65).

⁸² i no «alemany». Steiner precisa incidentalment el seu origen nazi a *Errata* (Proa, p. 134): «Va fer-se del temps i l'espai eternitats estàtiques de patiment en el que els nazis, evocant Dante inconscientment, en deien "l'anús del món" (Auschwitz)». [La sintaxi catalana està una mica petrificada pel calc.] / «Le temps i l'espace sont devenus des éternités statiques de souffrance dans ce que les nazis, faisant inconsciemment écho à Dante, appelaient "l'anús du monde" (Auschwitz)» (*Errata*, trad. francesa, p. 148 ; vegeu també *Langage et silence*, trad. francesa, p. 126, l'al·lusió a «un historiador nazi oficial»).

essència ideal; Hiroshima també se situarà entre els grans Senyals anunciats i anunciadors, seguit de l'11 de setembre —que ha acomplert la profecia d'Isaïes, la parusia de Iahvè que destrueix «totes les altes torres».⁸³

Per principi, les víctimes del Judici Final són culpables, i els seus botxins, àngels exterminadors o dimonis. Si Auschwitz es descriu com un senyal del Cel, aleshores l'extermini està totalment justificat, ja que forma part dels projectes divins. L'Apocalipsi —un concepte elitista— justifica la mort violenta i massiva de les seves víctimes, els reprovats, així com la salvació eterna d'aquells que deixa sans i estalvis. Tanmateix, res no insulta més les víctimes com el fet de convertir-les en els instruments d'una expiació: primer se'ls treu la vida, i després la seva innocència.

El capgirament dels valors.— Els llibres de Steiner reforcen el pessimisme i el nihilisme; l'home —«animal cruel»— sembla prou dolent com per ocupar el lloc de Déu. És així que Steiner anuncia la Parusia del Superhome, sota el pretext de la ficció, a *El traginament a San Cristobal d'A.H.*: «A l'hora de les tenebres sorgirà a la terra un home d'una eloqüència sense parió. Tot el que ve de Déu, lloat sia el seu Nom, sempre té una segona cara, un revers de mal i de no-res. [...] Ell va crear damunt la cara nocturna del llenguatge una paraula infernal».⁸⁴ Aquesta apoteosi de la duplicitat es profetitza amb un llenguatge típicament apocalíptic.

Anunciat d'aquesta manera, Hitler té un parlar seductor, el que Steiner mateix li dóna *in fine*: «Coneixerà la gramàtica de l'infern i d'altres l'aprendran d'ell»,⁸⁵ i el lector d'aquesta rapsòdia rep aquest consell del Mossad, a través d'un dels seus agents: «emmordasseu-lo si cal, o tapeu-vos les orelles com Ulisses el mariner».⁸⁶ ¿Pot Ulisses avui sentir les sirenes hitlerianes?

En la guerra interior pel capgirament dels valors, uns antisemites adopten la posa del sobrevivent, i Hitler es converteix en un inspirat dels rabins. Aquest capgirament dels valors —un enterboliment hipòcrita— continua essent, per altra banda, una de les característiques del discurs extremista, en què els jueus són «col·laboracionistes», les víctimes són botxins, i els racistes són víctimes d'un «genocidi blanc», etc.

Després del capgirament dels valors, la cultura es deslliga de qualsevol exigència moral, ja que Auschwitz signaria “la sentència de mort” de tota norma ètica.⁸⁷ Ara la cultura només pot deixar lloc al *pathos* d'una esteticització absoluta —de la qual el suposat refinament dels SS en seria una prova. Com que únicament el principi del plaer anima el Superhome, la Història, portadora del principi de realitat, pot ser revisada indefinidament.

No menys perniciosa que el negacionisme (que s'ha tornat impossible), l'esteticització participa de la insensibilitat amb el seu excés complaent: per exemple, a més del recurrent «ganxo del carnisser», Langner «espellat viu, “amb la sang que li degota lentament pels cabells”» (cf. *Llenguatge i silenci*; trad. francesa 1969, p. 177), els nens i les «marques d'ungles a les parets dels forns que han deixat les seves mans menudes» (p. 181; no hi havia dins dels forns ni marques d'ungles ni nens vius). Aquests són exemples del que s'ha anomenat “pornografia de l'holocaust”.

Si l'èròtica universitària culmina en l'esteticització, aquesta pot rebaixar-se inversament fins a la torbació pornogràfica. Ja se sap que la pacotilla nazi s'ha convertit en una reserva d'icones de la pornografia sadomasoquista; Steiner hi aporta la seva contribució en un assaig sobre pornografia: «les novel·les concebudes segons el nou principi d'absoluta

⁸³ Isaïes, II, 11-16.

⁸⁴ «À l'heure des ténèbres surgira sur la terre un homme d'une éloquence sans pareille. Tout ce qui vient de Dieu, loué soit son Nom, a toujours une seconde face, un revers de mal i de néant. [...] Il créa sur la face nocturne du langage une parole infernale» (*Le transport de A.H.*, p. 60).

⁸⁵ «Il saura la grammaire de l'enfer i d'autres l'apprendront de lui», *ibid.*, p. 60.

⁸⁶ «bâillonnez-le s'il le faut, ou bouchez-vous les oreilles comme Ulysse le marin» (pp. 59-60).

⁸⁷ Cf. Agamben, *Ce qui reste d'Auschwitz*, Payot, París, 1999, p. 87. [N'hi ha una traducció castellana d'Antonio Gimeno Cuspiner a Pre-Textos (València, 2002): *Lo que queda de Auschwitz: el archivo y el testimonio*.]

franquesa xisclen als seus personatges: despulla't, fornica, fes aquesta o aquesta altra perversió. Els guàrdies de les SS cridaven de la mateixa manera a les rengleres d'homes i dones» (cf. *Llenguatge i silenci*; trad. francesa, 1969, p. 104). D'aquesta manera les víctimes del nazisme esdevenen personatges de novel·la d'estació ferroviària.⁸⁸

Per a Steiner, però, la qüestió política no es planteja mai. Tot es redueix a meres emocions. Per a ell, l'erotització i l'estetització comparteixen protagonisme en la literatura sàdica, que és posada en un mateix pla que el nazisme: «un dels atributs diabòlics tant del nazisme com de la literatura sàdica consisteix a assenyalar amb un toc d'incertesa i de desequilibri aquells que són capaços de conceptualitzar el seu deliri fins i tot quan el rebutgen horroritzats» (cf. *Llenguatge i silenci*; trad. francesa, p. 182). El trasbals evocat reflecteix, per descomptat, una ambivalència que ens diu molt sobre Steiner, però més encara sobre els sentiments que pretén desvetllar.

El plaer de fer mal i la satisfacció de fer el mal són presents en la torbació perversa que idealitza el programa confusionista del capgirament dels valors.

Auschwitz com a origen.— L'adveniment del Reich dels mil anys ha fracassat; Steiner, a través de l'autocrítica del seu personatge Gervinus Röthling, retreu als nazis aquesta derrota, però no la seva empresa: «No hem deixat res per a aquells que vindran després. Aquest és el nostre vertader crim».⁸⁹

Però de totes maneres els nazis han «deixat» l'extermini; els teòrics de la postcultura i de la biopolítica hi veuen el moment inaugural d'una nova època de la Història: *Sub Lege, sub Gratia, sub Auschwitz*. Ara bé, donar una explicació sociobiològica (com Steiner) o biopolítica (com Agamben) de l'extermini és pensar-lo amb les mateixes categories que l'han fet possible. A més a més, no es pot fundar res sobre una destrucció: seria confirmar la tesi nazi segons la qual el Reich encetava una nova era en la història de la humanitat.

Si el Reich ja no és d'aquest món, aquest gloriós reialme s'ha espiritualitzat; si més no, agombola les mentalitats, i això implica, tal com ho anomenava Améry, «el triomf pòstum de Hitler». Els nazis, massa positius, volien destruir la Llei exterminant els seus portadors, però els nostres pensadors transformen en èxit el fracàs de la “solució final” quan afirmen que l'extermini ha posat fi a tots els valors.

Els tres temes —catastrofista, sociobiològic i postcultural—, igualment presents en Steiner i mots altres, configuren tot un sistema, ja que d'aquesta manera utilitzen l'extermini per acreditar el *pathos* apocalíptic.

2.2. Ètica i cultura

La postcultura i l'Occident.— Afectat pel sentiment nietzscheà de la decadència, i influït per les tesis de Spengler sobre l'ocàs de l'Occident, Steiner, en el seu llibre *En el castell d'en Barba Blava* —subtitulat *Notes per a una redefinició de la cultura*—, se centra en la *postcultura*: «Des del punt de vista biològic, ara ja estem contemplant una cultura minvada, una postcultura».⁹⁰ ¿I per què intervé aquí la biologia? Perquè segons Steiner el patrimoni genètic d'Europa s'ha vist minvat o malaguanyat amb les pèrdues produïdes per les dues guerres mundials: «Tenim una certa idea de la massa crítica de material i de diversitat

⁸⁸ Pel que fa a l'estetització pornogràfica de l'extermini, Primo Levi va fer el següent comentari referint-se a la pel·lícula *porno-chic* de Liliana Cavani, “Porter de nit”: «Segons ells, els camps de concentració no eren més que una sala de gimnàstica sexual» (*Conversations et entretiens*, Laffont, París 1998, p. 225). I afegia: «deixeu tranquil·les les dones dels camps: no eren actrius sexis [...]. Pel que fa als SS, no eren monstres ni idiotes ni perversos. Eren funcionaris de l'Estat» (in *La Stampa*, 12 de febrer de 1977).

⁸⁹ «Nous n'avons rien laissé pour ceux qui ont suivi. C'est là notre vrai crime» (*Le transport de A.H.*; trad. francesa, p. 168).

⁹⁰ «Ya desde el punto de vista biológico contemplamos ahora una cultura disminuida, o una “postcultura”» (*Barbazul*, p. 32) / «Au sens biologique, nous contemplons déjà une culture diminuée, une après-culture» (*Barbe-Bleue*, p. 42).

genètics necessaris per mantenir l'energia d'una civilització».⁹¹ Haurem de creure, doncs, que els privilegis genètics d'Europa la dotaven d'una cultura superior; és el que Steiner suggereix amb aquestes preguntes purament retòriques: «Per què no hi hauria d'haver un Proust caribeny, un Beethoven sortit de l'Àfrica? Però creiem honestament en aquest adveniment? O hi ha matèria per a un sentit de crepuscule?».⁹²

De fet, «la biosociologia i la genètica històrica encara es troben en un estadi massa elemental [...] com per permetre una avaluació seriosa, científica, de les expectatives adreçades a l'*organisme* de la civilització occidental»⁹³ (la cursiva és meva).

«La supremacia occidental», que des de fa més de dos mil anys seria —segons ell— inqüestionable, deu el seu focus d'inspiració a una «matriu racial», i fins i tot a detalls «d'herència i d'atzar genètics».⁹⁴ Com a contraposició, «les races i civilitzacions menys desenvolupades, més indolents» deuen això a «circumstàncies ecològiques i genètiques adverses».⁹⁵

⁹¹ «Sabemos algo acerca de la masa crítica de material y de diversidad genéticos que se requieren para mantener la energía de una civilización» (pp. 31-32) / «Nous avons une idée de la diversité et de la densité génétique au-dessous desquelles une civilisation disparaît» (p. 42).

⁹² *Errata*. Proa, p. 39. (*Errata*, trad. francesa, p. 43: «Pourquoi n'y aurait-il pas un Proust des Caraïbes, un Beethoven africain ? Mais croyons-nous sincèrement à cet avènement ? Ou l'impression de crépuscule a-t-elle quelque fondement ?»). O aquesta altra declaració (*En el castell d'en Barba Blava*): «Les obres de Mozart van molt més lluny que els cops de tambor i les campanetes javaneses» («Les œuvres de Mozart vont plus loin que les battements de tambour et les clochettes javanaises», p. 78; «las invenciones de Mozart van más allá del vibrar de los tambores y de las campanillas de Java», p. 58). De manera que «*Els éssers humans* prou dotats d'empatia [...] per poder adoptar les categories, les normes de consciència d'una *cultura de color* o que pertanyen al "Tercer Món" naturalment es troben en un nombre molt reduït. [N.B.: la cursiva és meva; l'original anglès diu "colored culture"; tret que es consideri que només els blancs dels països rics són éssers humans, aquest *nombre reduït* és de fet la majoria de la humanitat]. Quasi tots els gurús i quincallers occidentals que [...] es proclamen germans de les ànimes irritades i reivindicatives de l'Àsia o de l'Àfrica viuen una mentida retòrica» («*Les êtres humains* qui sont doués d'assez d'empathie [...] pour adopter les catégories, les normes de conscience d'une *culture non blanche* ou appartenant au "Tiers Monde", sont naturellement en nombre très restreint. [...] Presque tous les mages et camelots occidentaux qui [...] se proclament esprits frères des âmes irritées et vindicatives de l'Asie ou de l'Afrique vivent un mensonge rhétorique», p. 79; «El número de *seres humanos* dotados con la empatía suficiente para penetrar de manera auténtica en otra conformación étnica, para adoptar las visiones del mundo, las reglas de la conciencia en una *cultura de color* o del "tercer mundo" es, de manera inevitable, sumamente reducido. Casi todos los gurúes y los publicistas occidentales que proclaman el nuevo ecumenismo penitencial, que profesan ser hermanos por debajo de la piel del alma insurrecta y vengativa de Asia o de África, están viviendo una mentira retórica», p. 59).

⁹³ «la genética "biosociológica" e histórica es todavía demasiado rudimentaria [...] como para permitir un cálculo responsable, verificable, de lo que ha sido la mutilación psicológica de la civilización occidental» (p. 55) / «la biosociologie et la génétique historique en sont encore à un stade trop élémentaire [...] pour permettre une évaluation sérieuse, scientifique, des atteintes portées à l'*organisme* de la civilisation occidentale » (p. 73).

⁹⁴ Cf. «genetic inheritance» a l'original anglès (trad. francesa, p. 77). Tota aquesta pàgina del llibre és esfereïdora: «el hecho de la *dominación* occidental durante dos milenios y medio *sigue siendo* básicamente *exacto* [...] *los centros manifiestos de la fuerza filosófica, científica, poética* se han situado dentro de la *matriz racial* y geográfica mediterránea, norteamericana y anglosajona. Las causas de esta *hegemonía* son obviamente múltiples y, muy presumiblemente, demasiado complejamente interactivas como para que una sola inteligencia o una sola teoría de la historia sean capaces de analizarlas. Deben abarcar desde consideraciones acerca del *clima* y de la *nutrición* [...] y hacer el recorrido completo hasta *esas diminutas asociaciones de herencia y de accidente genéticos* sobre cuyo papel determinante en la historia tan poco sabemos» (p. 58).

⁹⁵ Cf. trad. francesa, p. 155. El paràgraf sencer diu: «La *ausencia parcial* de esta *compulsión de la búsqueda* en *razas y civilizaciones menos desarrolladas, adormecidas*, no representa una libre elección ni un prodigio de inocencia. Representa, como lo sabía Montesquieu, la fuerza de circunstancias *ecológicas y genéticas adversas*» (p. 120).

Aquesta mena de quadre clínic sobre l'afebliment genètic d'Europa ha justificat els projectes de purificació racial. ¿Podem pensar l'extermini amb les mateixes categories que l'han justificat?

Per poder decretar la postcultura, cal deixar ben clar que els valors estètics són totalment independents dels valors ètics: «Res en el món prop de Dachau no destorbava el cicle hivernal de música de cambra [...]».⁹⁶ Després de l'extermini, «la ploma de Heidegger no es va aturar i la seva ment no va emmudir»⁹⁷ (és ben cert...). ¿O és que Weimar no està a uns quants quilòmetres de Buchenwald?⁹⁸

Així doncs, «les biblioteques, museus, teatres, universitats i centres de recerca que permeten la transmissió de les humanitats i de la ciència, poden prosperar perfectament vora els camps de concentració»⁹⁹. Aparentment, lluny de patir els assassinats i les persecucions de professors i d'estudiants, les fogueres de llibres, aquestes nobles institucions n'extreuen fins i tot un reforçament addicional: «els extrems d'histèria col·lectiva i de salvatgisme poden coexistir amb el manteniment i, fins i tot, amb el reforçament de les institucions, de la burocràcia i de l'ètica de l'alta cultura»¹⁰⁰ (la cursiva és meva). ¿El salvatgisme de l'arianització hauria reforçat l'ètica de l'alta cultura alemanya?

Per altra banda, els nazis eren persones refinades i cultes: en lloc de saquejar, visitaven «respectuosament les galeries, amb la guia a la mà»;¹⁰¹ uns quants —com Hans Frank, encarregat de la “solució final”— eren coneixedors exigents de Bach i de Mozart, «i fins i tot de vegades uns bons intèrprets»,¹⁰² d'altres eren «admiradors de Goethe o enamorats de Rilke».¹⁰³ ¿Eren una elit? «La noció de cultura és sinònim d'elit».¹⁰⁴

El raonament es queda feliçment incomplet. La cultura depèn dels gens (i de l'entorn); la cultura europea (l'única alta cultura) es va veure menyscabada per la «guerra dels 30 anys» (1914-1945, i no van ser pas els nazis els que la van desencadenar). Restablir-la és doncs un afer polític, segons la llei steineriana que les grans obres sempre sorgeixen en condicions d'absolutisme i fins i tot de totalitarisme: «dins de la pròpia

⁹⁶ «Nada del mundo al lado de Dachau estorbaba el gran ciclo invernal de música de cámara» (p. 57) / «Rien, dans le monde tout proche de Dachau, ne venait troubler la saison de musique de chambre» (p. 76).

⁹⁷ «La pluma de Heidegger no se detuvo ni su mente enmudeció» (p. 69) / «La plume de Heidegger ne s'est pas arrêtée, son esprit ne s'est pas tu» (p. 91).

⁹⁸ Cf. trad. francesa, p. 100. «Podemos elaborar toda suerte de atisbos post facto sobre *la falta de correlación entre saber literario y política, entre la herencia de Weimar y la realidad de Buchenwald*, a unos kilómetros de distancia. Pero el diagnóstico después del suceso implica, cuando mucho, una comprensión inane y parcial. Hasta donde llegan mis luces, *persiste* en gran parte *el atormentado acertijo*» (pp. 76-77).

⁹⁹ «las bibliotecas, museos, teatros, universidades, centros de investigación, dentro de y por medio de los cuales tiene lugar primordialmente la transmisión de las humanidades, pueden florecer junto a los campos de concentración» (p. 68) / «les bibliothèques, musées, théâtres, universités et centres de recherche qui perpétuent la vie des humanités et de la science, peuvent très bien prospérer à l'ombre des camps de concentration » (p. 90).

¹⁰⁰ «los extremos de histeria y de salvajismo colectivos pueden coexistir con una conservación simultánea y, *más aún, con un desarrollo adicional* de las instituciones, las burocracias y los *códigos* profesionales de la gran cultura» (*ibid.*) / «les sommets de l'hystérie collective et de la sauvagerie peuvent aller de pair avec le maintien, et *même le renforcement* des institutions, de l'appareil et de l'*éthique* de la haute culture» (*ibid.*, la cursiva és meva).

¹⁰¹ «respectueusement les galeries, catalogue en main» (p. 76) — «desfilaban con reverencia [...], con una guía en la mano» (p. 57).

¹⁰² (trad. francesa, p. 91) — (trad. castellana, p. 69).

¹⁰³ *Ibid.* El *topos* suat del refinament cultural dels nazis evidentment no té cap fonament històric. Fins i tot Rassinier, l'iniciador del moviment negacionista que va fer de criat dels SS durant la seva captivitat, constata que «el nivell intel·lectual dels SS és extremadament baix».

¹⁰⁴ «La notion de culture est synonyme d'elit» (p. 99) — «la cultura era un àmbit para la excelencia humana y para la altura intelectual» (p. 75).

civilització europea, moltes obres eminents —literàries, artístiques o filosòfiques— no es poden separar de l'ambient de l'absolutisme, de l'extrema injustícia social i fins i tot de l'objectiva violència en què es van desenvolupar» (cf. *En el Castell d'en Barba Blava*).¹⁰⁵

I si hi ha un totalitarisme contemporani que vetlla pel patrimoni genètic, ¿quin és? ¿O una bona dictadura no és el mitjà més eficaç per reforçar la cultura? L'última paraula de les *Notes per a una redefinició de la cultura* del llibre *En el castell d'en Barba Blava* és d'Ezra Pound, poeta feixista i condemnat com a tal, «viatger suprem de la nostra època»: ¹⁰⁶ el tema cultural i el tema polític troben d'aquesta manera la seva unitat en aquest presumpte mestre, el «superuomismo» del qual va ser criticat precisament per Primo Levi.

De fet, aquesta concepció política de la cultura no és més que la contrapartida de l'estetització absoluta del pensament contínuament reafirmada per Nietzsche. D'aquesta manera, l'estètica, totalment desvinculada de l'ètica, troba en la política «absolutista», o totalitària, la seva condició necessària. La pretesa cultura dels nazis troba així la seva funció imaginària.

La post-cultura només pot ser barbàrie.

Cultura i kitsch.— En l'assagisme «a la manera de Steiner», de la cultura només en queda allò que és cultural, els continguts de la conferència mundana d'abans, uns valors segurs, uns prejudicis que es presenten com a subversius. Les al·lusions decoratives, els títols en la llengua original, els mots estrangers inútils, les citacions no traduïdes suggereixen o reafirmen la imatge de l'erudit políglota que ell vol ser. Quant a les veritats científiques, Steiner evoca, per exemple, un *carcere de Piranesi* (¿o no som presoners de les masmorres de la veritat positiva?),¹⁰⁷ i, més endavant, a propòsit de la darrera porta del Castell d'en

¹⁰⁵ «au sein même de la civilisation européenne, beaucoup d'œuvres marquantes, aussi bien littéraires qu'artistiques ou philosophiques, sont inséparables de l'absolutisme, de l'extrême injustice sociale, et même de l'objectivité violence dans lesquelles elles se sont développées» (pp. 76-77) — «dentro de la propia civilización clásica y europea, numerosos logros significativos —literarios, artísticos, filosóficos— son inseparables del ambiente del absolutismo, de extremada injusticia social, de violencia crasa incluso, en donde florecieron» (p. 57). Es tracta en efecte d'un tema recurrent. En un estudi sobre Céline, Steiner exclama: «L'art, la literatura i la música han conegut un floriment tan gran sota la tirania i el patronatge de la violència!» (*Extraterritorialité*, 2002, p. 58). O *En el Castell d'en Barba Blava*: «El gran art, la música, la poesia, la ciència de Bacon i la de Laplace floreixen sota uns sistemes socials més o menys amarats de totalitarisme» [«Grand art, musique, poésie, la science de Bacon et celle de Laplace florissent sous les systèmes sociaux plus ou moins teintés de totalitarisme» (p. 99) — «El gran arte, la música y la poesía, la ciencia de Bacon y de Laplace florecen bajo modalidades más o menos totalitarias de gobierno social» (p. 76)]; «En la perspectiva de l'evolució de les espècies cap a una explotació més intensa de les capacitats de l'escorça cerebral —i potser la Història no és res més que això—, és cabdal mantenir el tipus d'organització política en què les aptituds excepcionals són reconegudes i encoratjades a florir» [«Au regard de l'évolution des espèces vers une exploitation plus poussée des capacités du cortex, ce à quoi l'histoire se réduit peut-être, il est primordial de maintenir le type d'organisation politique où les aptitudes exceptionnelles sont reconnues et poussées à s'épanouir» (pp. 100-101) — «En la perspectiva de la evolució de la especie hacia un alistamiento más total todavía de las posibilidades de la corteza cerebral —y quizás en esto consista la suma de la historia— resulta vital preservar el tipo de sistema político bajo el cual se reconocen las altas dotes y se implantan las restricciones bajo las cuales éstas florecen» (p. 77)]. Aquest *poussées* del francès o *se implantan las restricciones* del castellà tradueix "*pressures under which they flourish*" de l'anglès; es tracta efectivament d'opressió, tal com ho indica aquesta pregunta: «¿Fins a quin punt l'estalinisme és la condició necessària perquè vingui un Mandelstam, un Pasternak, un Soljenitsin?» [«Dans quelle mesure le stalinisme est-il indispensable [a necessary condition] à la venue d'un Mandelstam, d'un Pasternak, d'un Soljenitsine?» (p. 77) — «¿En qué sentido es el estalinismo condición necesaria para un Mandelstam, un Pasternak, un Soljenitsin» (p. 58)].

El totalitarisme és, d'aquesta manera, una condició bàsica per a l'evolució de l'escorça cerebral i per a les realitzacions culturals que se'n deriven.

¹⁰⁶ «maître-voyageur de notre âge» (p. 157) — «viajero supremo de nuestra época» (p. 122).

¹⁰⁷ «En lugar de servir a las finalidades y a las espontaneidades humanas, las "verdades positivas" de la ciencia y de las leyes científicas se han convertido en una prisión, más oscura que la de Piranesi,

Barba Blava, la *lucidesa desolada* de la música de Bartók.¹⁰⁸ Aquest estetisme heteròclit recull tota una sèrie de clixés per al confort d'un «gran públic» culte —però no massa. Pertany a la tradició kitsch que s'ha imposat gràcies a una síntesi perfecta de l'expressionisme i de l'amanerament.

Tal com indica Roger Scruton, «sobta que la literatura, la música, la pintura i l'arquitectura nazis i comunistes pertanyin totes elles al kitsch més absolut. I el kitsch, més que art, és una falsificació de l'art creada per aquells que estan vacunats contra l'art. Si Steiner hagués analitzat el kitsch més acuradament, si hagués mirat d'entendre'l no hi ha cap dubte que hauria disculpat la cultura alemanya de les acusacions de col·laboració que li van retreure» (*L'Herne*, 2004, p. 113).

Tot i provenir d'un medi vienès, si Steiner no ha arribat a capir el kitsch nazi és perquè ell mateix desenvolupa una concepció ornamental i emocional de la cultura que es reflecteix en el seu propi *pathos*, i que ell la superposa a una visió igualment estetitzada de l'extermini.

El seu «botxí que interpreta Schubert» —quan en realitat als nazis el que més els agradava era la música militar— reuneix en una mateixa icona absurda i colpidora el refinament i la brutalitat, el Bell i el Mal, etc. Repetint fins a l'infinit aquesta figura imaginària, Steiner és un dels primers i continua essent un dels principals il·lustradors d'un Auschwitz kitsch reduït a uns clixés dantescos i sàdics: tot el que ha estat mediatitzat més enllà de la sub-cultura i que Ruth Klüger, escriptora de debò i sobrevivent, va denunciar en el seu assaig *Kitsch i camps* (1996).

Tot estimulants un sentimentalisme variat, el *kitsch* busca alhora l'entendiment i la revulsió, l'amanerament i la violència. L'entendiment no és cap garantia. Se sol oblidar que el sentimentalisme va ser un dels grans trets del nazisme; a les webs neonazis encara es poden veure noies amb vestits de flors i amb nenes maquíssimes als braços. El sentimentalisme continua essent un dels ressorts més poderosos de la demagògia.

Aquest irracionalisme té també un vessant expressionista, exalta la violència del combat i del sacrifici. Ben combinades, la cursileria i la brutalitat han servit de matèria per a una indústria emocional, per a un *pathos* quotidià, han preparat i acompanyat el desenvolupament del Reich i la posada en pràctica de l'extermini¹⁰⁹. Descrit amb justesa com una estetització de la política, el nazisme, en explotar els recursos emocionals del *kitsch*, ha associat aquesta estètica petit-burguesa al seu programa identitari.

D'una involució identitària de la cultura.— Steiner concreta així amb el seu exemple el seu concepte de cultura, amb la qual cosa ell mateix és la prova vivent d'un oàs, però no de la cultura en si, sinó d'una visió professoral de la cultura, una cultura que es redueix a una satisfacció purament narcisista.

D'una manera més subtil, del que es tracta és d'oposar la cultura —valor d'autocontemplació— a la civilització, de la qual es descriu la crisi amb una certa

una *carcere* para aprisionar el futuro» (p. 119) / «Au lieu de se plier aux penchants naturels et aux désirs humains, les “vérités positives” que recèlent les lois scientifiques se sont transformées en un geôle, plus sombre que celle de Piranèse, un *carcere* où se trouve emprisonné l'avenir » (p. 154).

¹⁰⁸ Reconeixem aquí la tècnica usada del *name dropping*, sovint portada fins a l'extrem: «L'esperit de Dante, l'esperit de Proust es troben entre els més analítics, els més sistemàticament informats que coneixem. La lucidesa política d'un Dostoievski o d'un Conrad és difícil d'igualar. Considereu el rigor teòric d'un Dürer, d'un Schönberg.» (*Réelles présences*, Gallimard, 1991, p. 31). Les poca-soltades s'encadenen: «Els *Manifestos del surrealisme* de Bréton no anul·len pas *L'assaig sobre la crítica* de Pope, encara que tal vegada en constitueixen l'antítesi» (p. 100). Els noms —gairebé tots ells, signes de reconeixement al·lusius— es multipliquen visiblement en els passatges en què es presenta una dificultat conceptual: com que entrebanquen el pensament, serveixen per desviar l'atenció amb la seva varietat bigarrada.

¹⁰⁹ Entenem per què Georges Perec, en assenyalar que a *L'espèce humaine* no hi ha ni una sola «visió aterridora» (“Antelme ou la vérité de la littérature”, in *L. G. — Une aventure des années soixante*, Seuil, París 1992, pp. 87-114), veu d'una manera tan lúcida la força d'Antelme en «el seu rebuig del gegantí i de l'apocalíptic» (p. 94).

complaença: aquest és precisament un tret característic del nihilisme, concretament tal com se l'ha expressat en el món germànic, en què la paraula *Kultur* tenia un valor identitari, mentre que *Zivilisation* sonava a cosmopolita.¹¹⁰

Amb la demagògia pròpia de l'elitisme de masses, «l'alta cultura» ignora les civilitzacions «de color» no occidentals (àrab, índia, xinesa, etc.), i afirma així la pretesa superioritat occidental.¹¹¹ El seu catastrofisme, el seu *Kulturpessimismus* (a Steiner li agrada remarcar que el terme és alemany) és el mer artefacte d'un punt de vista retrògrad que posa, per exemple, Rebatet per damunt de Céline: el que s'hi juga és l'ocàs d'Occident.

Steiner s'oposa, com és d'esperar, a «una antropologia envaïdora, relativista, que refusa els judicis de valor»,¹¹² és a dir, el reconeixement de la superioritat occidental. Tanmateix, una cultura només es pot entendre dins del corpus de les altres cultures, estrangeres i antigues. Cadascuna d'elles té uns trets que poden apuntar cap a un valor universal, per bé que aquest valor pogués haver-li estat amagat a una cultura en qüestió per prejudicis de pertinença. D'aquesta universalització neix el cosmopolitisme o la ciutadania mundial que garanteix l'existència de la humanitat, amb independència de qualsevol patrimoni genètic.

Steiner esborra els contorns del mateix concepte de cultura, i hi juxtaposa o superposa dues accepcions que es confonen, ja sigui en el sentit primer de cultura «general», o en el sentit antropològic: la noció de «cultura occidental» és l'única que conté aquestes dues accepcions. I el professor culte, com és lògic, es troba al capdamunt.

La cultura és identificada amb les Lletres europees, que es redueixen als seus «grans textos», presents amb les seves citacions inevitables,¹¹³ i fins i tot de vegades només amb l'esment de l'autor. Amb cadascun d'aquests graus de restricció, es perd la dimensió crítica, es simbolitza, es canonitza, s'heralditza. Es conforma una cultura renyoca i grandiloqüent, buida a força de repeticions, com la música de repertori karajanitzada, la de la magistralitat dels *maestros* i dels «mestres del llegir».

Dominada pel caprici, indiferent a qualsevol deontologia filològica que la faria tornar al principi de realitat, radicalment anti-racionalista, aquesta cultura abomina les ciències humanes i socials que són precisament les que van sortir de l'assagisme.¹¹⁴

Steiner mai no els presta atenció com allò que són (les seves pàgines contra totes les temptatives de teorització no tan sols són una reafirmació de l'estetització, ja que Steiner també rebutja les teories estètiques). Fins i tot les teories estètiques són víctimes d'aquesta estetització.

D'aquesta manera es perfila una imatge de la cultura d'elit que es pot integrar a la cultura de massa: fàcil de reconèixer sense esforç i prou kitsch per ser atractiu, aquest engany dirigit als periodistes i al gran públic ha tingut un èxit absolut.

¹¹⁰ Cf. Leo Strauss, en una conferència *Sobre el nihilisme alemany* pronunciada el 1941: «Molts nihilistes són uns grans amants de la cultura, en tant que diferenciada de la civilització i oposada a la civilització» (*Nihilisme i politique*, Payot, París 2001, p. 52).

¹¹¹ A *En el castell d'en Barba Blava*, de la Xina només queda l'obra de Needham, simplement esmentada com: «un des hauts faits de l'intellect *occidental* contemporain» (p. 77); «una de las modernas aventuras intelectuales *de occidente* más fascinantes y más imaginativas» (p. 58).

¹¹² «una antropología ubicua, relativista, no-evaluativa en su estudio de las diferentes razas y culturas» (p. 73) / «une anthropologie envahissante, relativiste, refusant les jugements de valeur» (p. 95).

¹¹³ Curiosament, el nostre «mestre del llegir» no llegeix mai amb una certa continuïtat, es treu d'aquí i d'allà algunes citacions comentades.

¹¹⁴ Vegeu per exemple el començament d'*Errata* (Proa, p. 14): «La invocació de la "teoria" en les humanitats, en els estudis històrics i socials, en l'avaluació de la literatura i les arts, em sembla mentidera»; perquè «les úniques proposicions són les de l'elecció, el gust, l'afinitat que es fa ressò o la sordesa personal». Fins i tot les teories estètiques víctimes d'aquest estetisme no són presents en el seu discurs.

Humanisme i cultura.— Steiner no es reclama mai de l'humanisme jueu, que ell mateix presenta com un xantatge insuportable de la Llei, sinó del de Heidegger (seguint la línia de la *Carta sobre l'humanisme*, que es va avenir prou bé amb l'arianització de les universitats).

Les profecies sobre «la mort de l'home» —tantíssimes vegades repetides— han tingut el mèrit de recordar-nos que després de l'extermini el concepte d'humanitat ja no era evident: cal (re)construir-lo, en el sentit en què «l'home és un sobrevivent».¹¹⁵ Diferents vies convergents hi podrien menar.

(i) A partir de les humanitats i del seu ideal d'educació que no tenen per què retreure's res.

(ii) A partir d'una antropologia cultural que tingui en compte la gènesi i la història comparada de les cultures, i que sigui capaç de tornar a fundar el cosmopolitisme kantian, d'ençà de l'universalisme que l'ha fet néixer. Es tracta de descriure l'antropització en la gènesi de les cultures: com es va passar de l'hominització a la humanització.

(iii) A partir d'una reflexió sobre les arts: d'ençà que la bellesa va deixar de ser un valor estètic, es pensa que l'estètica està separada per sempre més de l'ètica, però aquest prejudici ha de ser qüestionat a fons perquè l'obra, com qualsevol acte, implica una responsabilitat.

(iv) A partir d'una ètica que es troba, en estat pràctic, en la literatura de l'extermini —i no en la literatura sobre l'extermini— en autors com Améry, Levi, Gradowski, Antelme. Ens limitarem aquí a abordar aquest darrer punt.¹¹⁶

Els drets humans, sobre els quals ironitzen tots els teòrics de la postcultura i de la post-humanitat, es fonamenten, d'ençà de l'extermini, en el dret de ser un home; escriptors com Levi (*Se questo è un uomo*) o Antelme (*L'espèce humaine*) han formulat aquesta mateixa paradoxa: «Els herois que coneixíem [abans de l'extermini], de la història o de les literatures, hagin clamat a l'amor, a la solitud, a l'angoixa de l'ésser o del no-ésser, a la venjança, o s'hagin rebel·lat contra la injustícia, contra la humiliació, no creiem que s'hagin vist forçats mai a haver d'expressar, com a única i darrera reivindicació, un sentiment últim de pertinença a l'espècie»¹¹⁷ (Robert Antelme, 1957). D'ençà de l'extermini, el fonament dels drets humans ha esdevingut la pertinença a l'espècie: encara que pòstuma, aquesta reivindicació torna a fundar un humanisme, no pas sobre la base de «l'alta cultura», sinó sobre la humanitat més elemental en el reconeixement d'un proïisme en l'altre, reconeixement que determina la seva pertinença indiscutible al gènere humà.

La literatura de l'extermini.— Raresa aclaparadora —com ho són sovint les absències—, Steiner no evoca gairebé mai la literatura de l'extermini. Pel fet de rebutjar el *pathos* i també tota mena d'estetització, aquesta literatura seria un refús de la literatura de Steiner sobre l'extermini. Entre d'altres, Steiner només evoca comptades vegades Levi, i ho fa per dir, per exemple, que no el convencen «els seus esforços de racionalització».¹¹⁸

¹¹⁵ Cf. Michel Deguy, *Sans retour*, Galilée, París 2004, p. 127. Rosenzweig, que va ser el primer autor d'aquesta frase, afegia: «en el judaisme»; però d'ençà de l'extermini tots els homes són víctimes en potència. Per altra banda, a Primo Levi li feia vergonya pertànyer al mateix gènere humà dels botxins: a través dels jueus, atacaven la humanitat en si, volien destruir la Llei.

¹¹⁶ Pel que fa als punts precedents, es pot consultar de l'autor *Arts et sciences du texte*, PUF, París 2001; «L'action et le sens — Pour une sémiotique des cultures», *Journal des anthropologues*, 2001, 85-86, pp. 183-219; Rastier, F. et Bouquet, S., éd. *Une introduction aux sciences de la culture*, PUF, París 2002.

¹¹⁷ *L'espèce humaine*, p. 11: «Les héros que nous connaissions, de l'histoire ou des littératures, qu'ils aient crié l'amour, la solitude, l'angoisse de l'être ou du non-être, la vengeance, qu'ils se soient dressés contre l'injustice, l'humiliation, nous ne croyons pas qu'ils aient jamais été amenés à exprimer comme seule et dernière revendication, un sentiment ultime d'appartenance à l'espèce.» [Existeix una traducció castellana de Trinidad Richelet: Robert Antelme, *La especie humana*. Arena Libros, Madrid, 2001.]

¹¹⁸ «Entretiens» avec Ramin Jahanbegloo, UGE, París 2002, p. 61. Levi dibuixa una nova forma de racionalitat: davant d'allò que romandrà inconcebible i tanmateix comprovat, la raó no es dona per vençuda, sinó que al contrari s'esforça a copsar allò que la sobrepassa.

Ara bé, Levi suposa un altre concepte de cultura totalment diferent, que es confon amb la civilització, en tant que és oposada a la barbàrie. Afirma que la cultura, fugitivament, tal vegada l'ha salvat. A *Els enfonsats i els salvats*, rellegeix, després de quaranta anys, el «cant d'Ulisses», capítol central de *Si això és un home*. Aquest lligam retrobat amb el passat fortifica la seva identitat; Ulisses li permetria aleshores de tornar-se a trobar ell mateix, i l'*Odissea* esdevindria d'aquesta manera la seva Ítaca. Aleshores evoca, incidentalment, el món sense llibres de *Fahrenheit 451*. El món homèric dels aedes i dels rapsodes, en què no hi havia llibres, i el món d'Auschwitz, en què ja no n'hi havia més, es retroben en aquesta al·lusió, en una lucidesa de després de les fogueres.

Levi dibuixa una visió pràctica i ètica de la cultura, no com a tresor d'una elit, sinó com a aquest bé comú que volia compartir tothora amb els seus companys, quan els parlava tant de Leopardi com d'Avogadro: la cultura manté la dignitat i l'espurna de la consciència, uneix les lletres, les ciències i les tècniques. Voluntat indefinida d'ensenyar i d'aprendre, la cultura culmina en aquells animadíssims cursos de llengua per als seus companys, en què els traduïa Dante o les cartes d'una mare.

A partir d'una crítica de l'estetisme, és possible reflexionar sobre la transmissió dels valors. Qualsevol escrit literari s'adreça no pas a una posteritat, sinó a un món indefinit de lectors, en un temps i un espai qualssevol: des del moment que no es limita a atènyer un públic precís, suposa i construeix implícitament un concepte d'humanitat —l'humanisme que surt dels llibres, com, tal vegada, la mateixa noció d'humanitat. En suscitar una imatge del lector que comparteix els seus valors d'indignació i de benevolència, Levi desvetlla una forma d'humanitat: el seu lector voldria efectivament fer-se digne de la imatge que el testimoniatge dona implícitament d'ell.

El testimoniatge és dedicat a les víctimes. I s'adreça als sobrevivents, als contemporanis, siguin alemanys o no, de la mateixa manera que a la posteritat: els dona com a missió saber el crim, jutjar-lo, evitar que es torni a produir. Va destinat finalment als botxins, vist que declara en contra seva. Dedicatòria, adreça i destinació obren alhora l'extensió de la col·lectivitat humana.

Cultura i extermini.— Romantitzada, la mort s'havia convertit en un valor estètic, com una mena de pas a l'absolut. Ara bé, Améry ha remarcat precisament que a Auschwitz: «Allò que es produïa en primer lloc era l'esfondrament total de la representació *estètica* de la mort».¹¹⁹ De manera correlativa, el sublim desapareix. Així Perec, en assenyalar que a *L'espèce humaine* no hi ha ni una sola «visió d'espant» (p. 96), veu molt lúcidament la força d'Antelme en «el seu rebuig del gegantí i de l'apocalíptic»¹²⁰ (p. 94). El sobrevivent es troba davant un nou problema estètic: el seu llibre ha d'evitar l'estetització.

L'estetització, que el romantisme tardà va concebre com una idealització, continua essent un poderós mitjà de des-realitzar la història; per exemple, li permet a Steiner de comparar el nazisme amb la literatura sàdica.

Contràriament, la literatura de l'extermini condueix a des-romantitzar l'empresa literària. I finalment exerceix una crítica sobre el conjunt de la tradició literària moderna. L'autor ja no és aquell lletraferit que ha d'obeir a una vocació superior, que cultiva la seva interioritat, que dedica la vida al seu art. La subjectivitat d'aquell testimoni que va ser no es pot convertir, per ell, en una matèria literària.

En les seves tècniques, la literatura de l'extermini refusa el sublim, l'obscuritat i l'opacificació verbal; en les seves finalitats, el plaer, l'art per l'art, l'autotelisme, o l'autoreferencialitat del mite; en la seva relació amb el lector, el *pathos* i la seducció. Pel fet de revestir un altre sentit, la unicitat de l'obra ja no té només com a criteri una singularitat estètica, sinó una singularitat ètica que interessa alhora la figura de l'autor i el respecte degut tant als desapareguts com als lectors.

¹¹⁹ La traducció castellana és lleugerament diferent. Vegeu *op. cit.*, p. 74: «La primera consecuencia era, casi siempre, la quiebra total de la representación *estética* de la muerte».

¹²⁰ Georges Perec (1992), «Antelme ou la vérité de la littérature», in L.G. – *Une aventure des années soixante*, Seuil, París, 1992, pp. 87-114; aquí pp. 96 i 92.

D'un moment de la història, l'extermini s'ha convertit també, d'ençà de dos decennis, en un component de la cultura occidental. Si l'activitat cultural persegueix un treball d'estilització, de simbolització, risca de caure també en la simplificació, la banalització, la creació de carrinclonades. Per afegitó, l'estatut de la cultura avui s'ha enfosquit; per exemple, després d'haver afirmat: «De fet, després d'Auschwitz, tot és cultura», l'artista plàstic Jochen Gerz afegeix: «tot es torna ficció».¹²¹

Havent entrat dins la cultura, havent esdevingut una de les seves obres vivents, el testimoniatge li estalvia la gratuïtat fictícia, l'estetització irònica pregonada pels teòrics de la post-cultura. El seu vigor crític revifa i sobrepassa els *Mai més això!* avui en dia ritualitzats; roman present, encara que —tal com ens diuen— els esdeveniments que relata s'allunyin en la història.

¹²¹ Entrevista amb Philippe Mesnard, que li planteja la pregunta: «¿Això significa que Auschwitz inaugura una pèrdua radical del que és real?» (Philippe Mesnard, *Consciénces de la Shoah*, Kimé, París 2000, p. 82). Jochen Gerz és concretament l'autor d'un projecte de memorial sobre l'extermini a Berlín.